

Zvyšování zemědělské konkurenceschopnosti v zemích subsaharské Afriky

Diplomová práce

Studijní program: N6208 – Ekonomika a management
Studijní obor: 6208T085 – Podniková ekonomika - Podnik v mezinárodním prostředí

Autor práce: **Bc. Jan Drnec**
Vedoucí práce: Ing. Aleš Kocourek, Ph.D.

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:		OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. Drnec Jan		E15000525

TÉMA ČESKY:

Zvyšování zemědělské konkurenceschopnosti v zemích subsaharské Afriky

TÉMA ANGLICKY:

Increasing Agricultural Competitiveness of Sub-Saharan Countries

VEDOUCÍ PRÁCE:

Ing. Aleš Kocourek, Ph.D. - KEK

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Stanovení cílů a formulace výzkumných předpokladů.
2. Produktivita a konkurenceschopnost v zemědělství.
3. Příčiny a důsledky zvyšování konkurenceschopnosti.
4. Mezinárodní obchodní smlouvy a jejich vliv na zemědělství zemí subsaharské Afriky.
5. Formulace závěrů a zhodnocení výzkumných předpokladů.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

ARAYA, Aleme a Leo STROOSNIJDER. Effects of tied ridges and mulch on barley (*Hordeum vulgare*) rainwater use efficiency and production in Northern Ethiopia. *Agricultural Water Management*. 2010, 97(6), 841-847. ISSN 0378-3774.

BYERLEE, Derek, Alain DE JANVRY a Elisabeth SADOULET. Agriculture for Development: Toward a New Paradigm. *Annual Review of Resource Economics*. 2009, 1(1), 15-31. ISSN 1941-1340.

CHRISTIAENSEN, Luc a Yasuyuki TODO. Poverty Reduction During the Rural-Urban Transformation: The Role of the Missing Middle. *World Development*. 2014, 63(November), 43-58. ISSN 0305-750X.

LAUTENSACH, Sabina. Economic Importance of Agriculture for Poverty Reduction. *Journal of Human Security*. 2010, 6(3), 73-79. ISSN 1835-3800.

DONOVAN, W. Graeme. The role of inputs and marketing systems in the modernization of agriculture. In: BRETH, Steven A.(ed.). *Achieving Greater Impacts from Research Investments in Africa*. Mexico City: Sasakawa Africa Association, 1996, s. 178-194. Dostupné také z: http://www.saa-safe.org/e-libraries/pdf/proceedings/proceedings_September1995.pdf

Podpis studenta: .....

Datum: .....

Podpis vedoucího práce: .....

Datum: .....

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Anotace

Tato diplomová práce se soustředí na rozvoj a konkurenceschopnost zemědělství v subsaharské Africe (SSA), jednom z nejchudších regionů na světě. Autor práce se odkazuje na řadu studií o rozvoji zemědělství v chudých regionech a poukazuje na pozitivní vliv agrárního sektoru při boji s chudobou. Úkolem této práce je analyzovat překážky bránící v rozvoji zemědělství a navrhnout cesty pro jejich odstranění. Práce se v první části zabývá vnitřními problémy, mezi které patří zejména degradace půdy způsobená nedostatečným hnojením a zavlažováním, používání nekvalitního osiva, nízká míra investic, zastalé technologie, špatné zdraví obyvatelstva a komunální vlastnictvím půdy. Hlavním doporučením pro tuto část je užší spolupráce mezi farmáři, která v konečném důsledku může odstranit všechny výše uvedené problémy. V druhé části se autor zaměřuje vnější problémy, zejména na mezinárodní obchodní politiku. Popisuje vývoj africké obchodní politiky a komentuje současný stav. V této části autor doporučuje hlubší regionální integraci a zároveň větší ochranu před levným dovozem z rozvinutých zemí, což zahrnuje i větší protekcionistická opatření.

Klíčová slova

Degradace půdy, Dovoz, Komparativní výhoda, Konkurenceschopnost, Liberalizace, Mezinárodní obchod, Netarifní opatření, Protekcionismus, Subsaharská Afrika, Světová obchodní organizace, Tarifní opatření, Vývoz, Zavlažování, Zemědělství

Annotation

This master degree thesis focuses on development and competitiveness of agriculture in Sub-Saharan Africa, one of the world's poorest regions. The author of the thesis refers to various studies written on agricultural development in the poorest regions worldwide and points out its positive influence on poverty reduction. This paper analyzes constraints of agricultural development and suggests ways of eliminating them. The first part of the thesis focuses on internal issues including soil degradation caused by low fertilization and irrigation, poor quality seeds, low level of investment, obsolete technology, bad health of citizens and communal property rights. In this part, the author recommends closer cooperation between farmers which he believes can solve the aforementioned issues. In the second part, the author writes on external issues concerning mainly international trade policy. He describes development of African policy and comments on its current state. In this part, the author recommends deeper regional integration and stronger protection from cheap imports from developed countries, which includes higher protectionist measures.

Key Words

Agriculture, Comparative advantage, Competitiveness, Export, Import, International trade, Irrigation, Liberalization, Non-tariff measures, Protectionism, Soil degradation, Sub-Saharan Africa, Tariffs, World Trade Organization

Poděkování

Ráda bych poděkoval Ing. Aleši Kocourkovi, Ph.D. za pomoc a věcné připomínky při psaní této diplomové práce. Dále děkuji rodičům a kamarádům, za jejich podporu během studia.

Obsah

1	Úvod	14
2	Vymezení základních pojmů.....	16
2.1	Konkurenceschopnost.....	16
2.2	Platební bilance	18
2.3	Teorie mezinárodního obchodu	20
2.4	Rozvinuté a rozvojové země.....	23
3	Důležitost rozvoje zemědělství v SSA.....	24
3.1	Argumenty pro rozvoj průmyslu	25
3.2	Argumenty pro rozvoj zemědělství	25
4	Vnitřní překážky rozvoje zemědělství v SSA.....	27
4.1	Souhrn faktorů ovlivňujících rozvoj zemědělství	27
4.2	Intenzifikace zemědělství	27
4.3	Degradace půdy	28
4.4	Hnojení půdy	29
4.5	Zavlažování	33
4.6	Investice	36
4.7	Spolupráce a kolektivní učení.....	37
4.8	Technologie	38
4.9	Zdraví obyvatelstva	39
4.10	Vlastnictvím půdy.....	39
4.11	Shrnutí kapitoly	40
5	Mezinárodní obchod jako vnější překážka rozvoje zemědělství v SSA	42
5.1	Vývoj mezinárodní obchodní politiky v SSA	42
5.2	Afrika a mezinárodní obchod	45
5.3	Zahraniční agrární politika.....	48
6	Světová obchodní organizace (WTO)	50
6.1	Uruguayské kolo.....	51
6.2	Katarské kolo	59
6.3	WTO a zvláštní aspekty zemědělství	61
7	Preferenční dohody.....	63
7.1	Všeobecný systém preferencí (GSP)	63

7.2	Dohody z Lomé.....	63
7.3	Dohoda z Cotonou.....	64
7.4	Iniciativa vše kromě zbraní (EBA).....	65
7.5	Jaký je přínos těchto preferenčních dohod a iniciativ?.....	65
8	Regionální integrace.....	66
8.1	Proč by se měla Afrika více integrovat?	66
8.2	Úspěchy a problémy.....	66
8.3	Nejúspěšnější africká uskupení	68
9	Liberalizace zemědělství.....	70
10	Závěr a doporučení.....	75
11	Seznam příloh.....	83

Seznam obrázků

Obrázek 1: Šlapací čerpadlo	36
Obrázek 2: Jednoduché zavlažovací systémy.....	36
Obrázek 3 Oficiálně uznávané regionální obchodní bloky	67

Seznam grafů

Graf 1: Procentuální podíl farmářů, kteří si koupili hnojivo za různých podmínek.....	30
Graf 2: Struktura exportu ze zemí a importu do zemí subsaharské Afriky v letech 1995-2013.	46
Graf 3: Deficity mezinárodního obchodu Afriky v zemědělství v milionech USD	47
Graf 4: Dvojnásobné snížení ceny v případě zvýšení nabídky	71
Graf 5: Dvojnásobné zvýšení ceny v případě snížení nabídky.....	71

Seznam tabulek

Tabulka 1: Rozdělení zemí na rozvojové a rozvinuté dle kritérií WB pro rok 2018	23
---	----

Seznam zkratek

ACP	The African, Caribbean and Pacific Group of States / Africká, Karibská a Pacifická skupina států
AEC	African Economic Community / Africké hospodářské společenství
AU	African Union / Africká unie
CAP	Common Agricultural Policy / Společná zemědělská politika
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa / Společný trh pro východní a jižní Afriku
EAC	East African Community / Východoafrické společenství
EBA	Everything but arms / Vše kromě zbraní
EPA	Economic Partnership Agreement / Dohoda o hospodářském partnerství
FAO	Food and Agriculture Organization / Organizace pro výživu a zemědělství
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade / Všeobecná dohoda o clech a obchodu
HDP	Hrubý domácí product
HNP	Hrubý národní produkt
GSP	Generalized System of Preferences / Všeobecný system preference
LDCs	Least Developed Countries / Nejméně rozvinuté země
NEPAD	New Partnership for Africa's Development / Nové partnerství pro africký rozvoj
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development / Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
R&D	Research and development / Výzkum a vývoj
SADC	Southern African Development Community / Jihoafrické rozvojové společenství
SDT	Special and differential treatment / Zvláštní a rozdílné zacházení
SPS	Sanitary and Phytosanitary Measures / Sanitární a fytosanitární dohoda
SSA	Sub-Saharan Africa/subsaharská Afrika
SSG	Special Agricultural Safeguard / zvláštní zemědělská opatření

STABEX	Système de Stabilisation des Recettes d'Exportationn / Stabilizační systém příjmů z exportu zemědělských produktů
TRIMS	Agreement on Trade-Related Investment Measures / Dohoda o investičních opatřeních souvisejících s obchodem
TRIPS	Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights Dohoda o obchodních vlastnostech práv k duševnímu vlastnictví
UN	United Nations / Organizace spojených národů
WB	World Bank / Světová banka
WTO	World Trade Organization / Světová obchodní organizace

1 Úvod

Afrika je velmi rozmanitý kontinent. Její klimatické podmínky dávají příležitost k rozsáhlé rostlinné a živočišné výrobě, včetně pěstování sladkých brambor, manioku jedlého, různých druhů ryb a banánů, jako je třeba zeleninový banán též znám jako plantain (Pretty et al., 2011). Tato různorodost dává Africe rozsáhlé možnosti v zemědělství a na základě jejího popisu by si nejednen člověk představil prosperující kontinent, který je schopen exportovat své přírodní bohatství do celého světa. Současná situace na tomto kontinentu je však jiná. Afrika není pouze neschopná využít svých přírodních zdrojů a prosperovat z nich. Tento kontinent je plný chudoby, nemocí a zoufale potřebuje pomoc mezinárodních organizací.

Cílem práce je zodpovědět následující otázku:

Jakými způsoby lze docílit udržitelného zvýšení životní úrovně farmářů v subsaharské Africe?

Většina chudého obyvatelstva v subsaharské Africe se věnuje zemědělství. Zlepšení farmářských poměrů tak má zásadní vliv na odstranění chudoby v tomto regionu. Je však velmi důležité, aby zlepšení jejich životní úrovně bylo ekonomicky, sociálně a environmentálně udržitelné. Ekonomicky udržitelné znamená, že si země bude moci lepší životní standard svých obyvatel dovolit. Sociálně udržitelné znamená, že se postavení farmářů nezlepší na úkor jiné skupiny obyvatelstva. Environmentálně udržitelné znamená, že tento pokrok nebude mít negativní vliv na přírodu.

Práce začíná vysvětlením několika ekonomických pojmů, které jsou v textu použity a bez jejichž patřičné znalosti by si čtenář mohl práci špatně interpretovat. Následující kapitola vysvětluje důležitost zemědělství v raném stádiu vývoje země a ukazuje jeho pozitivní vliv na snižování chudoby. Další, poměrně obsáhlá kapitola rozebírá příčiny nízké úrodnosti. Mezi tyto příčiny patří: degradace půdy způsobená nedostatečným příjmem živin a vody, absence kvalitního osiva, nedostatečné technologické vybavení, malá míra investic a špatné zdraví obyvatelstva a komunální vlastnictví půdy. Práce analyzuje tyto příčiny a snaží se najít vhodná řešení. Následující část je zaměřena na vývoj zemědělské obchodní politiky a na mezinárodní obchod v SSA. Jelikož je zemědělská obchodní politika výrazně ovlivněna Světovou obchodní organizací a regionální spoluprací, je každému z témat věnovaná samostatná kapitola. Poslední

kapitola této práce se zabývá liberalizací a zemědělstvím. Autor zde vysvětluje nevýhodnost celosvětové liberalizace prosazované WTO a doporučuje Africe, aby se raději soustředila na hlubší integraci v rámci kontinentu. Upozorňuje ale, že liberalizace má sklon tlačit na ceny produktů, což vede k neudržitelnému rozvoji. Je tedy důležité, aby i v rámci afrického interkontinentálního obchodu existovaly normy, které budou chránit životní prostředí.

2 Vymezení základních pojmů

Tato kapitola vysvětluje následující pojmy, které jsou v práci použity: *konkurenceschopnost, platební bilance a teorie mezinárodního obchodu a rozvinuté a rozvojové země.*

2.1 Konkurenceschopnost

Slovo konkurenceschopnost se v současnosti v ekonomické realitě vyskytuje velmi hojně. Jelikož i tato práce toto slovo používá, je třeba tento pojem vyjasnit hned v úvodu. Definicí tohoto slova je celá řada, to ale také souvisí s tím, že existují různé referenční úrovně případně časové intervaly, vůči nimž se slovo vztahuje.

Slovo konkurenceschopnost pravděpodobně pochází z latinského slova *cumpetere*. Kořen slova – *petere* znamená určitou akci, tato akce však není spojená s konfliktem, ale spíše se spoluprací. Předpona *cum* význam slova nijak neovlivňuje. Zde se nachází již první rozpor. Některé definice slova se odkazují na původní, nekonfliktní význam, jiné zase předpokládají určitý boj mezi aktéry. Konkurenceschopnost v ekonomickém pojetí se užívá jak v mikroekonomii, kde se převážně řeší konkurenceschopnost podniku, tak v makroekonomii, která se zabývá konkurenceschopností státu (Beneš, 2006).

Konkurenceschopnost podniku

Konkurenceschopnost podniku lze definovat jako schopnost úspěšně soutěžit na trhu. Problém však nastává v definici úspěšnosti. Pokud se bere v úvahu úspěšnost v absolutním slova smyslu a neuvažuje se o konkurenci, pak konkurenceschopná firma je každá firma, která dosahuje kladného zisku při své produkci.

„Firma je konkurenceschopná, pokud dokáže obsluhovat trh. Pokud není, jde ven z byznysu“ (Cellini a Soci, 2002).

V relativním pojetí slova konkurenceschopnost se ale lze zabývat celou řadou ukazatelů, jako je tržní podíl, zisk, zisk na jednotku nebo průměrné náklady. Při porovnávání dvou firem pak samozřejmě nemusí platit, že více konkurenční firma předčí druhou firmu ve všech více uvedených ukazatelích. Je tedy třeba vždy určit, pomocí kterého ukazatele se konkurenceschopnost podniku měří. Dále je také třeba zdůraznit, že firmy operující na různých

tržích mají z pravidla různé podmínky, jako je třeba velikost trhu, množství konkurence a jiné. Porovnávání firem operujících na jiných tržích je tedy velmi složité (Beneš, 2006).

I když se většinou, a tato práce nebude výjimkou, porovnává konkurenceschopnost podniku velikostí jeho zisku, je vždy třeba brát v potaz, že existují i jiné, v některých případech více vypovídající ukazatele.

Konkurenceschopnost v makroekonomii

Národní konkurenceschopnost je poměrně nové téma, kterým se začaly jednotlivé státy zabývat až v posledních třiceti letech. V tomto období také začaly vznikat různé instituce, jejichž cílem je makroekonomickou konkurenceschopnost sledovat a na základě analýz pak dávat různá doporučení jednotlivým státům. I přes tuto popularitu však ani na makroekonomické úrovni neexistuje ustálená definice tohoto výrazu. V makroekonomii je situace dokonce ještě horší, neboť zde není možné spojit konkurenceschopnost se schopností udržet se na trhu, jako to lze udělat v případě firmy. Makroekonomická konkurenceschopnost se dá rozdělit do více kategorií:

Vnější konkurenceschopnost

V tomto pojetí se hodnotí schopnost sledované země exportovat svou produkci do zahraničí. Lze tedy určit, jestli se země v důsledku cenově-nákladových faktorů stala více nebo méně konkurenceschopná podle toho, jestli se zvýšilo nebo snížilo exportované množství zboží a služeb (Cellini a Soci, 2002). Problém tohoto hodnocení je ale v tom, že mezinárodní obchod je mnohem důležitější pro menší státy. Větší státy jsou většinou více uzavřené mezinárodnímu obchodu, což podle tohoto hodnocení znamená méně konkurenceschopné.

Agregátní konkurenceschopnost

Konkurenceschopnost dané ekonomiky lze také měřit podle růstu hlavních makroekonomických ukazatelů, jako jsou HDP, životní úroveň nebo míra zaměstnanosti. Výhodou tohoto způsobu měření je možnost srovnání různých ekonomik.

Michael Porter (2003) dodává, že je třeba znát zdroje konkurenceschopnosti. Hlavním zdrojem je podle něj produktivita ekonomiky, která ukazuje množství výstupu na jednotku vstupu. Porter

tvrdí, že právě vysoká produktivita umožňuje vysoké mzdy, silnou měnu a vysokou životní úroveň. Udává, že cílem ekonomiky by nemělo být zvýšit export, ale právě produktivitu, čehož lze dosáhnout jak výrobou pro export, tak výrobou pro domácí poptávku.

2.2 Platební bilance

V dnešním globalizovaném světě jsou jednotlivé státy navzájem propojeny prostřednictvím mezinárodního obchodu a zároveň mezinárodním pohybem kapitálu. Oba dva pohyby jsou statisticky zachycovány prostřednictvím platební bilance. Rovnováha platební bilance, tedy stav, kdy souhrn všech odchozích plateb ze země se rovná souhrnu všech příchozích plateb do země se nazývá vnější makroekonomická rovnováha. Tato rovnováha je z hlediska vývoje země velmi důležitá.

Struktura platební bilance

1) Běžný účet

Tento účet je tvořen:

- a) *Bilanci zboží*: rozdíl mezi souhrnem vývozu a souhrnem dovozu zboží ze země a do země
- b) *Bilanci služeb*: rozdíl mezi souhrnem vývozu a souhrnem dovozu služeb (cestovní ruch, doprava) ze země a do země
- c) *Bilanci výnosů*: rozdíl mezi souhrnem důchodů plynoucích z výrobních faktorů ve vlastnictví domácí země, které jsou umístěny v zahraničí a souhrnem důchodů plynoucích z výrobních faktorů ve vlastnictví zahraničních subjektů, které jsou umístěny v domácí zemi (mzdy, zisky, dividend nebo úroky).
- d) *Běžnými převody*: rozdíl mezi přijatými a odeslanými jednostrannými mezinárodními transfery. Jedná o druh plateb, kde odesílatel neočekává od příjemce žádné zboží ani službu (příspěvky mezinárodním organizacím, dary).

2) Kapitálový účet

Tento účet zachycuje například transakce spojené s obchodem s nehmotnými statky (ochranné známky, patenty) nebo odpuštění pohledávek.

3) Finanční účet

Tento účet tvoří:

a) *Přímé investice:* Zachycují rozdíl mezi souhrnem domácích přímých investic směřujících do zahraničí a přímých zahraničních investic směřujících do České republiky. Přímé investice jsou takové investice, kde investor získává určitou míru kontroly nad společností. V České republice je tato míra definovaná alespoň 10% podílem investora na základním kapitálu dané společnosti. Do přímých investic se také zahrnuje reinvestovaný zisk a ostatní kapitál.

b) *Portfoliové investice:*

Zachycují rozdíl mezi souhrnem domácích portfoliových investic směřujících do zahraničí a zahraničních portfoliových investic směřujících do České republiky. Portfoliové investice jsou podle českých zákonů investice s majetkovým podílem investora menším než 10 %.

c) *Finanční deriváty*

Rozdíl mezi nákupem a prodejem finančních derivátů obchodovaných na finančních trzích (forwardy, futures, opce).

d) *Ostatní investice*

Rozdíl mezi poskytováním úvěrů zahraničním subjektům a příjmem úvěrů od zahraničních subjektů.

4) Saldo chyb a opomenutí, kurzové rozdíly

Zde jsou zahrnuty veškeré nepřesnosti v evidenci, metodické problémy a kurzové rozdíly.

5) Změna devizových rezerv

Rozdíl mezi souhrnem nákupů a souhrnem prodejů devizových rezerv (zlato, zvláštní práva čerpání, devizy) domácí ekonomikou (BusinessInfo.cz, 2011).

2.3 Teorie mezinárodního obchodu

Adam Smith (teorie absolutní výhody) a David Ricardo (teorie komparativní výhody) patří mezi nejnámější teoretiky mezinárodního obchodu. Oba ekonomové ve svých teoriích oponují názorům soudobého merkantilismu a propagují mezinárodní obchod.

Absolutní výhoda

Adam Smith ve své knize *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* z roku 1776 veřejně oponoval soudobé merkantilistické teorii, která měřila bohatství země pomocí množství drahých kovů, které vlastnila. Mezinárodní obchod, na základě této teorie, byl výhodný pro vyvázející zemi, která za své produkty získala vzácné kovy (bohatství) a zároveň nevýhodný pro dovážející zemi, která o své bohatství přicházela. Smith navrhl, aby bohatství země bylo měřeno množstvím celkové produkce, kterou země vyrobí, dnes nazýváno jako hrubý domácí produkt (HDP). Další přelomovou myšlenkou této knihy byla oboustranná výhodnost mezinárodního obchodu. Podle autora získá vyvázející země peníze a dovážející země získá produkty nebo služby ve vyšší kvalitě nebo za nižší cenu, než za jakou by si je byla schopna opatřit. Třetím důležitým bodem knihy byla *Teorie absolutní výhody*:

Absolutní výhoda je schopnost jednotlivce, společnosti, regionu nebo země vyprodukovat zboží nebo poskytnout službu levněji, než je toho schopen jiný subjekt. Subjekt s absolutní výhodou dokáže vyprodukovat zboží nebo poskytnout službu s použitím méně výrobních faktorů (půda, práce, kapitál) nebo vlastní efektivnější technologii, která mu umožní vyprodukovat větší množství výrobků s použitím stejného množství vstupů jako ostatní subjekty. V obou případech má daný subjekt nižší jednicové náklady, což mu poskytuje onu absolutní výhodu.

Absolutní výhoda se převážně vztahuje k mezinárodnímu obchodu a radí každému státu, aby produkoval a vyvážel zboží, ve kterém má absolutní výhodu. Pokud například Spojené státy americké dokáží vyprodukovat za 1 rok 100 aut a 100 pomerančů a Španělsko za stejné období 10 aut a 1000 pomerančů, absolutní výhoda říká, že Španělsko by se mělo soustředit na produkci pomerančů a USA na produkci aut. Díky mezinárodnímu obchodu budou mít na konci oba státy víc pomerančů a zároveň víc aut, než kdyby si je vyprodukovaly samy (Investopedia, 2017).

Komparativní výhoda

David Ricardo navázal na myšlenku absolutní výhody a formuloval teorii komparativní výhody. Tento koncept je pravděpodobně nejdůležitější teorií mezinárodního obchodu, na jehož základu je postavena liberalizace.

K vysvětlení principů komparativní výhody, David Ricardo ve své knize *Základy politické ekonomie a zdanění* uvedl dvě země, Anglii a Portugalsko. Obě země produkují dva produkty, víno a látku. Ricardo předpokládal, že produktivita práce, tj. množství výstupu na jednoho pracovníka, je v rámci odvětví i zemí různá. Na rozdíl od Adama Smitha, v jehož příkladu každá země dokáže vyprodukovat jeden produkt lépe než ta druhá, Ricardo předpokládal, že Portugalsko je produktivnější v obou odvětvích. Podle teorie absolutní výhody by mezinárodní obchod v tomto případě nedával smysl. Ricardo nicméně numericky dokázal, že pokud by se Anglie věnovala výrobě jednoho produktu a Portugalsko druhému, tak by se celosvětová produkce zvýšila. Pokud by bylo navíc dosaženo vhodné směnné relace (cena jednoho zboží vyjádřená v množství druhého zboží) obě země by mohly díky obchodu získat více vína i látky, než kdyby každá z nich produkovala obě dvě komodity samostatně.

Jak se však ukazuje, specializace v produkci jakékoliv komodity nezaručuje zvýšení celosvětové produkce. Ricardo ukázal, že komodita, na jejíž produkci by se každá země měla zaměřit, je komodita, ve které má takzvanou *komparativní výhodu*.

Země má v daném zboží komparativní výhodu (například ve výrobě látky), pokud ho dokáže vyprodukovat s nižšími oportunitními náklady než druhá země. Oportunitní náklady výroby látky jsou definované množstvím vyprodukovaného vína, kterého se země musí vzdát, aby mohla vyprodukovat dodatečnou jednotku látky. Anglie by tedy měla komparativní výhodu v produkci látky, pokud by se musela vzdát méně vína ke zvýšení výroby látky o jednotku než Portugalsko. Komparativní výhoda by se také dala popsat jako buď největší absolutní výhoda nebo nejmenší absolutní nevýhoda země (Suranovic, 2015).

Předpoklady modelu:

- Dvě ekonomiky, dva produkty, jeden výrobní faktor
- Dokonalá konkurence (žádná cenová deformace, žádné překážky obchodu)
- Neexistují transakční náklady

Příklad:

Existují 2 statky, auta a počítače. Na jejich výrobu je zapotřebí jeden výrobní vstup představující práci, půdu i kapitál.

- Vyprodukování 100 aut v USA vyžaduje 2 jednotky výrobního vstupu.
- Vyprodukování 100 aut v Brazílii vyžaduje 4 jednotky výrobního vstupu.
- Vyprodukování 1000 počítačů v USA vyžaduje 3 jednotky výrobního vstupu.
- Vyprodukování 1000 počítačů v Brazílii vyžaduje 4 jednotky výrobního vstupu.

Američané mají absolutní výhodu v produkci aut i počítačů. Na první pohled by se mohlo zdát, že se Američanům vyplatí vyrábět oba dva produkty a s Brazilci neobchodovat. Teorie komparativní výhody ale ukazuje, že oba národy mohou díky obchodu získat větší množství počítačů a zároveň aut, než by byly schopny samostatně vyrobit.

Při použití komparativní výhody je třeba nejprve zjistit náklady obětované příležitosti:

Pokud se USA rozhodne vyrobit 1000 počítačů se 3 jednotkami vstupu, musí se vzdát 150 aut, která by mohla vyrobit se stejným množstvím vstupu. Pokud se Brazílie rozhodne vyrobit 1000 počítačů, musí se vzdát pouze 100 jednotek aut. Na základě tohoto výpočtu lze konstatovat, že Brazílie má komparativní výhodu v produkci počítačů.

Pokud se USA rozhodne vyrobit 100 aut, využije k tomu 2 jednotky vstupů a musí se vzdát výroby 666 počítačů. Brazílie se ale při výrobě 100 aut musí vzdát výroby 1000 počítačů. USA má tedy komparativní výhodu v produkci aut.

Porovnání 2 situací:

1) Každá země má k dispozici 100 jednotek výrobních vstupů a produkuje oba produkty:

USA může použít 60 jednotek a vyrobit 3000 aut a 40 jednotek a vyrobit 13.333 počítačů.

Brazílie může použít 60 jednotek a vyrobit 1500 aut a 40 jednotek a vyrobit 10.000 počítačů.

Dohromady by oba státy vyrobily 4500 aut a 23.333 počítačů

2) Každý země má k dispozici 100 jednotek výrobních vstupů a produkuje pouze 1 produkt:

USA by použila 100 jednotek a vyprodukovala by 5000 aut

Brazílie by použila 100 jednotek a vyprodukovala by 25000 počítačů

Pokud by se země specializovaly na produkt, ve kterém mají komparativní výhodu, celková produkce obou zemí by byla větší. Státy by si navíc mohly rozdělit produkty v takovém poměru, že by oba měly více než v prvním případě.

2.4 Rozvinuté a rozvojové země

Zařazení zemí do těchto dvou skupin bývá občas problematické, protože mezinárodní organizace často mají rozdílná kritéria.

Nejjednodušší způsob rozdělení pravděpodobně používá Světová banka, která klasifikuje země podle HNP na obyvatele. Rozvojové země jsou bankou definované jako země s nízkým nebo středním důchodem na obyvatele. Země s vysokým důchodem jsou ohodnoceny jako vyspělé neboli rozvinuté. Hranice důchodu se každým rokem zvyšuje. Pro rok 2018 platí následující kritéria:

Tabulka 1: Rozdělení zemí na rozvojové a rozvinuté dle kritérií WB pro rok 2018

	Typ důchodu	HNP/obyvatele v \$
Rozvojové země	Nízký	<1006
	Střední	1006-12235
Rozvinuté země	Vysoký	>12235

Zdroj: WB (2017)

Podle Světové obchodní organizace se za rozvojovou může prohlásit kterákoliv země za předpokladu, že s tím budou ostatní členi souhlasit (Cihelková, 2009)

3 Důležitost rozvoje zemědělství v SSA

V roce 1990 žilo 47 % populace rozvojových zemí v extrémní chudobě. Tito lidé disponovali příjmem \$1,25 nebo méně na den. Celkový počet lidí žijících pod hranicí chudoby v tomto roce byl 1,9 miliardy. Díky silnému ekonomickému růstu v několika rozvojových zemích se za posledních 25 let podařilo toto číslo dramaticky snížit. Podíl lidí žijících pod hranicí extrémní chudoby klesl na 14 % v roce 2015. V absolutních číslech se počet lidí snížil o více než polovinu, tedy z 1,9 miliardy na 836 miliónů lidí (UN, 2015). Chudoba se ale převážně snížila v Asii a Latinské Americe, v Africe se její podíl téměř nezměnil. Vysoká úroveň chudoby v subsaharské Africe je navíc doprovázena silným populačním růstem. Ekonomové, politici a další zainteresované skupiny si uvědomují, že tuto otázku je třeba řešit. Hlavním problémem v tomto smyslu je neshoda v názorech na to, jakým směrem by se současná Afrika a ostatní rozvojové regiony měly ubírat. První skupina vědců a politiků se domnívá, že rozvojové ekonomiky by se měly soustředit zejména na průmyslovou výrobu. Druhá skupina naopak prohlašuje, že státy by měly nejprve zvýšit svou konkurenceschopnost v zemědělství a poté se teprve soustředit na industrializaci. Rozdílné názory na toto téma jsou pak publikovány a podporovány vlivnými osobami a mezinárodními organizacemi. Například Malam Sanusi, bývalý guvernér Nigerijské centrální banky ve svém projevu během Africké ekonomické konference v Tunisu v říjnu roku 2010 silně podporoval africkou industrializaci. Shenggen Fan, bývalý prezident Mezinárodního institutu pro výzkum potravinové politiky (*International Food Policy Research Institute*) během téže konference lobboval za prvořadý rozvoj zemědělství za účelem dosažení potravinové soběstačnosti před industrializací (Kim & Ncube 2014). Světová banka (WB, 2007) ve své rozvojové zprávě pro rok 2007 argumentuje tím, že růst zemědělského sektoru má silný pozitivní dopad na redukci chudoby a je růstovým motorem nejméně rozvinutých zemí světa. Organizace spojených národů během své Konference o obchodě a rozvoji nicméně radila nejméně rozvinutým státům soustředit se na rozvoj průmyslu a obchodu (Gore et. al., 2011).

Je zřejmé, že rozdílné názory na věc jsou vysoce kontraproduktivní, neboť časté změny v zákonech a dohady o tom, zda podporovat zemědělství nebo průmysl na úkor zemědělství

vytváří neshody a způsobují, že se ekonomika neposouvá systematicky a koncepčně jedním směrem. Z tohoto důvodu je důležité popsat klady a zápory obou opatření.

3.1 Argumenty pro rozvoj průmyslu

Zastánci průmyslově orientovaného proudu věří, že rozvojové ekonomiky by měly podstoupit industrializaci a tím dosáhnout ekonomického rozvoje. Hlavní podstatou této myšlenky je snaha napodobovat již rozvinuté státy. Sektorová struktura HDP v těchto státech je charakteristická velmi vysokým podílem služeb, nižším podílem průmyslu a velmi malým, téměř zanedbatelným procentem zemědělské produkce. Sektor zemědělství je navíc všeobecně charakterizován tím, že vytváří jen velmi malou přidanou hodnotu, ale vyžaduje velké množství lidí v porovnání s průmyslovou výrobou. Někteří lidé se tedy domnívají, že rozvojové ekonomiky by měly podporovat industrializaci pomocí nižších daní na produkty průmyslové výroby a zároveň vyšší daní na zemědělské produkty. Díky této změně cenové struktury se předpokládá, že poptávka po průmyslové výrobě a tím i nabídka práce v tomto odvětví vzroste. Nové pracovní příležitosti zvýší ochotu obyvatelstva stěhovat se z ‚chudých vesnic‘ do ‚bohatých měst‘ a struktura rozvojových zemí se přiblíží rozvinutým ekonomikám (Kim a Ncube, 2014). Jako jedna z mnoha, Světová banka ve své zprávě o ekonomickém růstu zmiňuje vzestup Jižní Koreji a 12 dalších rozvojových zemí od poloviny 20. století doposud. Zpráva tento úspěch přisuzuje zejména liberalizaci v mezinárodním obchodě, díky které byla země schopna získat moderní technologie a dosáhnout průmyslového rozvoje (WB, 2007).

3.2 Argumenty pro rozvoj zemědělství

Výše citovaná zpráva ukazuje ekonomický rozvoj Jižní Koreji jako výsledek přechodu ze zemědělské produkce na průmyslovou výrobu a slouží tak jako příklad propagující podporu průmyslu před zemědělstvím. Obsahuje však základní nedostatek: Zabývá se situací v Jižní Koreji až od padesátých let 20. století.

Mezi dvacátými a čtyřicátými lety minulého století Jižní Korea provedla velké množství investic do infrastruktury, včetně vybudování rozsáhlých vodních reservoárů a husté silniční sítě. Důsledkem těchto investic bylo zvýšení zemědělské produktivity. V letech 1949 a 1950 země vykoupila všechnu půdu od jejích majitelů, aby ji posléze mohla prodat rolníkům pracujícím na

polích, a to za cenu 1,5násobku ročních příjmů z půdy. Tato reforma rozšířila počet majitelů půdy z 16,5 % v roce 1947 na 73,6 % z celkového počtu farmářů v roce 1960. Jako důsledek těchto reforem se reálný příjem domácností mezi lety 1930 a 1975 zvýšil o 80 %. Polovina tohoto růstu je přisuzovaná reorganizaci vlastnictví a druhá polovina růstu produktivity, který byl dosažen díky předchozím investicím (Westphal, 1983).

Jak již bylo zmíněno, Jižní Korea prošla strukturálními změnami (změna infrastruktury a majitelů) často také nazývanými *zelená revoluce*. Tyto změny, nejenže podpořily rozvoj zemědělství, ale vytvořily základnu pro další rozvoj a umožnily zemi soustředit se na využívání *high-tech* technologií. Druhá skupina lidí tedy zastává názor, že intenzivní zemědělství hraje zásadní roli v celkovém rozvoji země, a tedy musí předcházet industrializaci. Byerlee, de Janvry a Sadoulet. (2009) ve své publikaci zdůraznili důležitost zemědělství v prvotním vývoji země. V daném textu argumentovali, že velké množství nekvalifikované pracovní síly, špatné prostředí pro podnikání (dopravní spojení, elektřina a komunikace), neefektivní instituce (právní a finanční) a nedostatek soukromých investic jsou vzájemně propojené a nerozvinutost jednoho faktoru brání ostatním v jejich rozvoji. Velké množství nekvalifikované pracovní síly tedy například znemožňuje soukromé investice do *high-tech* technologií, což brání industrializaci regionu. Rozvojové země, převážně státy subsaharské Afriky by se tedy měly nejprve soustředit na zvyšování konkurenceschopnosti v zemědělství, jelikož jeho rozvoj primárně nevyžaduje ani vyspělou technologii ani kvalifikovanou pracovní sílu, ale do značné míry snižuje chudobu a pomáhá ekonomickému růstu.

Kvůli produkci potravin v boji proti hladomoru, komparativní výhodě v levné pracovní síle a dostatku orné půdy mnozí akademici, včetně Daniela Solíse (2009) a Ligona se Sadouletem (2008), použili dostupná data a statisticky ověřili, že rozvoj zemědělství v nejméně rozvinutých ekonomikách snižuje chudobu více než zbylé dva sektory. S postupným rozvojem se ale tato schopnost redukovat chudobu snižuje. Luc Christiansen (2014) tvrdí, že země během vývoje mají automatickou tendenci restrukturalizovat se od zemědělství k průmyslu a následně k službám. Tato změna nastává, protože elasticita poptávky po zemědělských produktech je mnohem menší než po ostatním zboží a službách. Tedy s růstem příjmu lze očekávat, že lidé zvýší svoji spotřebu nezemědělských produktů více než spotřebu těch zemědělských.

4 Vnitřní překážky rozvoje zemědělství v SSA

V předchozí kapitole bylo vysvětleno, proč je zemědělství důležité v raném vývoji země a jaké jsou jeho efekty na ekonomiku. Tato kapitola pojednává o vnitřních překážkách v rozvoji zemědělství a hledá způsoby, jak tyto překážky překonat.

4.1 Souhrn faktorů ovlivňujících rozvoj zemědělství

Faktorů ovlivňujících rozvoj zemědělství je několik. Všeobecná shoda panuje v tom, že ekonomický růst zemědělského sektoru musí být doprovázen přístupem k takzvaným vstupním a výstupním trhům. Jinými slovy musí být zajištěny vstupní suroviny, jako je kvalitní osivo, hnojivo nebo dostatek vody. Výstupními trhy jsou trhy, kde se daný produkt posléze prodává. Musí je charakterizovat dostatečná kupní síla v dané zemi a možnost exportu do zemí ostatních. Dále je zde důležitá dobrá doprava, dostatečné prostředky na marketing, nediskriminační daňový a celní systém, vysoká míra investic do výzkumu a vývoje, vhodný systém vlastnických práv, který motivuje zemědělce k rozšiřování produkce a fungující vláda a instituce (Dewre a Cervantes-Godoy, 2010). Tyto faktory samy o sobě naznačují, jakými způsoby je možné zvýšit konkurenceschopnost zemědělství, a tedy čeho by se vlády jednotlivých subsaharských států měly snažit dosáhnout, chtějí-li snížit chudobu v zemi.

Farmáři v rozvojových zemích mají často nedostatek hnojiva, geneticky modifikovaného osiva, moderních technologií, irigačních neboli zavlažovacích systémů, vhodně vybavených skladů a dalších podpůrných služeb (Moisé et al., 2013). Tyto nedostatky jsou patrné zejména v Africe. Podle světového agrolesnického centra dosahuje úroda obilí v Africe dlouhodobě v průměru 1 tuny na 1 hektar. V jižní Asii průměrná úroda dosahuje 2,5 tun a ve východní Asii dokonce 4,5 tun na 1 hektar obdělávané půdy (World Agroforestry Centre, 2009). Kvůli silnému populačnímu růstu v Africe se ale musí do roku 2050 úroda z 1 ha zvýšit o 50-70 %, aby produkce potravin držela krok s růstem obyvatelstva. Zemědělství musí být tedy efektivnější.

4.2 Intenzifikace zemědělství

Intenzifikace zemědělství založená na tradičním přístupu pomocí nadměrného využívání chemikálií, herbicidů a pesticidů dohromady s neudržitelným řízením půdy a špatným zavlažováním má silně negativní vliv na životní prostředí. Lokálně tyto praktiky způsobují erozi

půdy, snižují výživové hodnoty v půdě a ničí biodiverzitu. Regionálně pak přispívají ke znečišťování podzemních vod a eutrofizaci jezer, tedy vyčerpávání kyslíku z vody, které je většinou doprovázené zvýšením hladiny dusíku a/nebo fosforu. Nedostatek kyslíku ve vodě pak způsobuje úhyn ryb a vodních živočichů a nadměra dusíku a fosforu růst jednoduchých rostlin, řas a celkový úpadek kvality daného jezera. V regionálním měřítku neudržitelná intenzifikace zemědělství redukuje vodní toky a pozměňuje říční proudy. Globálně tento problém ničí ekosystém a negativně ovlivňuje atmosférické složky a světové klima (Pretty et al., 2011).

Otázkou tedy není pouze jak intenzifikovat zemědělství, ale spíše jak *udržitelně* intenzifikovat zemědělství a předejít tak výše uvedeným důsledkům. V první řadě tento proces nesmí být založený na využívání fosilních paliv a nadměrné aplikaci chemikálií. Intenzifikace zemědělství musí zvýšit produktivitu a zároveň vytvořit a udržovat silný ekosystém, který bude schopný vypořádat se s vnějšími šoky a zatíženími, jako jsou například období sucha (Altieri et al., 2017).

4.3 Degradace půdy

Podle studie profesora Eswarana a jeho spolupracovníků (1997) bylo v roce 1990 do určité míry degradováno přibližně 65 % zemědělské půdy v subsaharské Africe. O sedm let později, v roce 1997 již ale bylo odhadováno, že tento podíl vzrostl na 86 %. Světová banka v roce 2007 ve svém prohlášení uvedla, že téměř 55 % rozlohy afrického kontinentu je nevhodných pro farmaření a pouze 11 % země se vyznačuje vysokou kvalitou půdy (Světová banka, 2007). Jinými slovy většina farmářské půdy na tomto kontinentě má pouze střední nebo nízký úrodný potenciál a zároveň má alespoň jeden velký problém, viz *přílohu A – Mapa degradace půdy*.

Každá studie má však jiné normy pro určení procenta degradace půdy, takže jeho konkrétní a přesné určení je prakticky nemožné. Všechny studie prováděné v delším časovém období se však shodují na tom, že podíl degradované půdy se stále zvětšuje.

Příčiny degradace půdy

Půda v Africe degraduje ze dvou hlavních důvodů. Prvním důvodem je střídání období intenzivních dešťů s následujícími obdobími sucha. Špatné a často i zcela chybějící zavlažovací systémy způsobují, že půda během období sucha vyprahne a ztrácí živiny. Během období dešťů zase není schopna absorbovat velké množství vody, která často odteče a nemá tak žádný účinek.

Druhým problémem je nedostatek a zároveň snižující se množství nutričních hodnot v půdě. Farmáři obdělávanou půdu často nehnojí, což znamená, že půda ztrácí živiny a každým rokem je schopná vypěstovat méně plodin.

4.4 Hnojení půdy

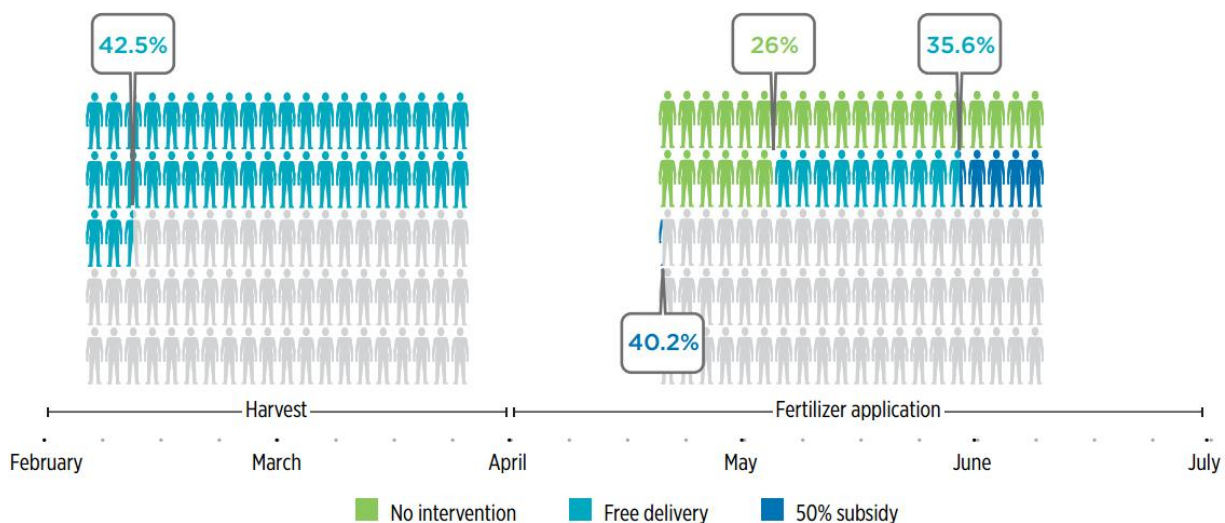
Jedním ze způsobů řešení degradace půdy je větší aplikace umělých hnojiv. Farmáři v subsaharské Africe používají hnojiva mnohem méně, než je to běžné v ostatních rozvojových zemích. Terénní výzkum prováděný v 90. letech minulého století ukázal, že všechny subsaharské státy měly konstantně negativní nutriční zůstatek v půdě. Jinými slovy množství fosforu (P), dusíku (N) a draslíku (K), které bylo přidáno do půdy, bylo každoročně nižší, než množství, které bylo extrahováno plodinami nebo erozí půdy (Sanchez et al., 1997). Všeobecně je doporučeno používat nejméně 60 kg dusíku a 30 kg fosforu na 1 ha půdy. Dle výzkumu prováděného Světovou bankou v roce 2011 subsaharské státy používaly v průměru 13,2 kg hnojiva na 1 ha půdy, zatímco průměr v zemích OECD byl 118,3 kg. Ostatní státy tedy používají v průměru 9krát více hnojiva (WB, 2007). Současná situace způsobuje vyčerpávání nutričních hodnot a je dlouhodobě neudržitelná.

Vědecké studie ukazují, že dopravní náklady včetně dovozních cel, skladování a ostatních plateb spojených s dopravou jsou v Africe velmi vysoké. Tyto náklady v některých příkladech mohou být až 7krát vyšší než náklady na dopravu v USA. Z tohoto důvodu roste i cena hnojiv, která je běžně více než dvojnásobná v porovnání s cenami v USA, v některých zemích dokonce čtyřnásobná. V kombinaci s nízkou kupní silou v regionu je zřejmé, že používání hnojiv je pro místní farmáře velmi nákladné (Sanchez et al., 1997).

Experiment nevládních organizací

Podle výzkumu prováděného v Keni v roce 2006 používalo umělá hnojiva méně než 30 % farmářů. Nevládní organizace se proto rozhodly provést experiment a nabídnout farmářům dopravu hnojiva na farmu zdarma. Organizace navíc nabídly tuto příležitost těsně po sklizni, kdy zemědělci zpravidla disponují větším množstvím finančních prostředků. Tento jednoduchý experiment vyústil v 64% nárůst nákupu hnojiva. Podobný nárůst byl dále zaznamenán i později během sezóny, v době, kdy byl čas hnojivo použít a kdy bylo hnojivo z 50 % dotováno. Nicméně, když nevládní organizace v jiné oblasti nabízela dovoz zdarma během sezóny, nákup se již dramaticky nezvýšil. Během další sezóny, kdy nevládní organizace již neposkytla farmářům dopravu zdarma, se ale nákup hnojiva opět snížil na úroveň před experimentem. Tato skutečnost tedy naznačuje, že místní obyvatelé se sami o sobě nebyli schopni zavázat k dalšímu nákupu v době, kdy disponovali dostatečným množstvím peněz (viz graf 1 pod textem) (Duflo, Kremer a Robinson, 2008).

Graf 1: Procentuální podíl farmářů, kteří si koupili hnojivo za různých podmínek

Zdroj: Duflo, Kremer a Robinson (2008)

Po ukončení experimentu byli farmáři tázáni, proč svá pole nehnojí. Většina tázaných tehdy odpověděla, že hlavním problémem pro ně byl nedostatek peněz. Výsledky studie na druhou stranu naznačují, že problémem by mohl být spíše časový rozdíl mezi příjmy farmářů po prodeji úrody a časem, kdy je třeba hnojivo použít. Skutečností dále je, že farmáři, kteří odpověděli, že

hlavním problémem byly finance, si mohli jednoduše koupit pouze malé množství hnojiva a aplikovat ho jen na určitou část orané půdy. Místní obyvatelé tedy mohli jít do místního obchodu, obvykle vzdáleného nanejvýš jednu hodinu chůze od farmy a koupit si množství, které si mohli v danou chvíli dovolit. Samozřejmě také mohli nakoupit hnojivo po sklizni, kdy stále disponovali dostatečným množstvím peněz (Duflo, Kremer a Robinson, 2008).

Jakým způsobem by tedy bylo možné farmářům v této situaci pomoci? Z předešlého výzkumu a mnohých dalších je patrné, že lidé v Africe přemýšlí o budoucnosti trochu jinak než lidé v Evropě, což je dáno rozdílnou kulturou, kratší délkou života, vzdělaností aj.

Většina zemědělců v České republice, potažmo v Evropě rovnoměrně rozdělí své finanční prostředky na počet měsíců, ve kterých budou bez příjmu, a zároveň se snaží část prostředků ušetřit a investovat tak, aby v příštím období vydělali, pokud možno víc.

V Africe na druhou stranu mají lidé sklon utrácet více v době, kdy mají více peněz a začít šetřit teprve v době, kdy jim peníze docházejí. Jedním z důvodů, proč většina zemědělců nenakupuje hnojiva, je ten, že v době, kdy mají peníze, hnojivo nepotřebují, a v době, kdy ho potřebují, již peníze nemají. Tento problém by se tedy dal vyřešit motivováním farmářů, aby si koupili hnojivo ihned po sklizni. Dalším řešením by mohlo být poskytování půjček v době mezi sklizněmi. Získání úvěru je však v těchto zemích velmi složité (tento problém bude řešen v kapitole 4.6).

Způsoby hnojení

Další otázkou, kterou je třeba zodpovědět, je: Jaký druh hnojiva by měl být používán? Samozřejmě, že typ hnojiva závisí na místním prostředí a typu půdy. Nicméně na základě předchozích výzkumů vědci souhlasí, že největší produktivity lze dosáhnout kombinací organických a umělých vstupů. V případě organického hnojení připadá v úvahu například hnojení za použití luštěnin. To v praxi znamená, že zemědělec nebude po určitý čas používat půdu na pěstování cílové plodiny, ale místo ní bude pěstovat některou z luštěnin. Luštěniny, jako je například hrách nebo fazole, při pěstování dokáží vázat atmosférický dusík, který se po zaorání plodin uskladí v půdě. Tímto způsobem se půda regeneruje mnohem rychleji, než když leží ladem. Mezi další organické způsoby hnojení patří například kompost, zanechávání

posklizňových zbytků úrody na poli nebo zvířecí trus (Swift et al., 2007). Zde se ukazuje další výhoda pěstování luštěnin. V případě použití jako krmivo pro hospodářská zvířata zvyšují luštěniny obsah nutričních hodnot ve zvířecím trusu (Jama et al., 1997). Pěstování luštěnin tedy pomáhá hnojení půdy, poskytuje potravu pro hospodářská zvířata a vysušené zbytky lze použít také jako topivo. Stonky těchto luštěnin se navíc dají využít i jako podpěra pro další rostliny, jako jsou rajčata, nebo popínavé fazole. Tato organická hnojiva by měla být dále používána společně s minerálními hnojivy, obzvláště s fosforem. Ten může být získán buď přímo z rozdrčených fosforových nerostů, jejichž naleziště je v Africe hned několik, nebo z konvenčních fosforových hnojiv (Straaten, 2002).

Aplikace těchto technik se dá velmi dobře demonstrovat na různých výzkumech prováděných v západní části státu Keňa. Tento region je velmi hustě osídlený, v některých místech se nachází i více než 1000 lidí na km². I tato oblast se ale potýká s problémem nízké a degradující úrodnosti půdy, který se stává kvůli silnému populačnímu růstu ještě vážnějším (Sanchez et al., 2007). World Agroforestry Centre se společně s dalšími organizacemi rozhodlo provést zde vědecký experiment. Během něj organizace poskytly farmářům pouze nízkonákladové zemědělské vstupy, aby měly jistotu, že si farmáři dané produkty budou moci po skončení výzkumu v případě zájmu sami koupit. Tyto vstupy měly zvýšit množství fosforu v půdě pomocí fosforových doplňků a organického hnojiva. Organizace dále poskytly farmářům kvalitní osivo. Navíc farmářům pomáhaly a učily je používat jejich stávající zásoby biomasy, aby byly rostliny lépe zásobeny kyslíkem. Do projektu se zapojily tisíce farmářů. Během první sezóny se sklizeň kukuřice těmto farmářům zvýšila průměrně o 1-2 tuny na 1 hektar půdy. Pěstování luštěnin na polích, která nebyla v době projektu zemědělsky využívána, poskytlo palivové dřevo, zvýšilo obsah dusíku v půdě a poskytlo ochranu před strigou, parazitickou rostlinou cizopasící na různých druzích trav, která se v tomto prostředí běžně vyskytuje. Zvýšená produkce kukuřice také umožnila farmářům začít pěstovat i jiné rostliny, jako je kasava, sladké brambory, fazole, čirok a různé druhy ovoce včetně manga, avokáda a mučenky jedlé (Jama & Pizzaro, 2008). Více úrody umožnilo snížit počet lidí pracujících na polích a děti farmářů již byly schopné chodit do školy, která vznikla v jedné z vesnic. Tato vesnice se později stala významným centrem v regionu a farmáři, ale i ostatní profese zde začali sdílet své zkušenosti. Celý projekt

trval 3 roky a po jeho úspěchu se organizace Millenium Villages Project rozhodla pokračovat a použít stejný postup i v jiných lokalitách (Sanchez, et al., 2007).

Dalším způsobem jak zabránit erozi půdy a/nebo ji zkultivovat je takzvané mulčování. To v praxi znamená nechat určitou část úrody na poli ladem. Za tímto účelem dobře slouží například stébka kukuřice. Při aplikaci této praktiky se všeobecně doporučuje zakrýt zbytky úrody alespoň 30 % obdělávané půdy. Takto zanechané zbytky úrody pak farmářům poskytují řadu výhod. V první řadě, farmáři můžou zasadit sazenice dříve, což umožní rostlinám růst déle, a tedy více vyrůst. Za druhé, zbytky úrody nechané ladem vytváří hmotu, která redukuje odtok vody z pole a zabraňuje tak její erozi. Tato technika ale také zvyšuje množství živin v půdě. Při jejím dlouhodobém využívání se navíc zvyšuje množství atmosférického CO₂, které zůstává v půdě a kořenech rostlin. To zlepšuje strukturu půdy a snižuje množství plevelu a škůdců. Dalším pozitivním efektem je samozřejmě nižší množství CO₂ v atmosféře. Je však nutné zdůraznit, že tento proces zabere mnoho času a je zapotřebí, aby půda byla po celou dobu uměle hnojena a vzniklo tak velké množství biomasy (Nyborg et al., 1995). Další výhodou mulčování je, že zvlhlé zbytky rostlin předcházejí požárům. Tato technika není technologicky, ani finančně náročná, je ale zapotřebí určitá znalost a předchozí zkušenosti.

4.5 Zavlažování

Jak již bylo zmíněno, kvalitní osiva, půda a hnojiva jsou velmi důležité faktory, které zásadně ovlivňují velikost úrody. Všechny tyto nákladné vstupy mohou být nicméně velmi rychle ztraceny během období sucha. Z tohoto důvodu hraje vodní hospodářství zásadní roli. Správný zavlažovací systém ovlivňuje velikost úrody přímo, ale také nepřímo díky snižování škod způsobených záplavami v období silných dešťů. Podle německé výzkumné společnosti Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (UTZ, 2011) zavlažovaná půda dosahuje více než dvojnásobné výnosnosti v porovnání s půdou zalévanou pouze dešťovou vodou. Nicméně dle odhadů je pouze 39 % farem v jižní Asii a 29 % ve východní Asii zavlažováno. V subsaharské Africe je pak situace ještě daleko horší. Odhaduje se, že pouze 4 % zemědělské půdy je zavlažováno. Kvůli zásadnímu významu zavlažování a rozsahu jeho absence v oblasti subsaharské Afriky se nedostatečné vodní hospodářství považuje za jednu

z hlavních překážek růstu produktivity a nastolení udržitelného hospodářského rozvoje tohoto regionu (WB, 2012).

Velmi málo dešťových srážek a silná sucha spolu s nedostatečným a nepravidelným zavlažováním způsobují degradaci půdy, znečišťování vody a vyčerpávání podzemních vodních zdrojů. Bez vodního hospodářství je tedy nemožné tamní zemědělství dlouhodobě a udržitelně intenzifikovat. Důležité je však poznamenat, že vodní hospodářství neslouží pouze k zavlažování farem. Jedná se o celý soubor způsobů, jak vodu efektivně využívat, tedy jak s pomocí méně vody dosáhnout stejných nebo lepších výsledků. Z tohoto důvodu je v anglické literatuře vodní management někdy také označován jako *‘more crops per drop’* tedy více úrody na jednu kapku vody. V suchých oblastech je velká část dešťové vody ztracena vypařováním, vsakováním do neobdělávané půdy nebo odtokem. Je odhadováno, že bez řádného vodního hospodářství dokážou rostliny pro svůj růst využít pouze 15 % – 30 % dešťové vody. To znamená, že samotné vodní hospodářství dokáže zdvojnásobit nebo dokonce ztrojnásobit úroveň současné produkce (Liniger et al., 2011).

System sběru a řízení dešťové vody lze rozdělit do dvou kategorií:

a) *‘Ex situ’* systémy – voda je sbírána mimo zavlažovanou oblast

Tyto systémy výrazně zvyšují účinnost vody, která se měří v množství úrody na 1000 litrů vody. V polosuchých oblastech státu Zimbabwe se například produktivita vody zvýšila z 1,75 kg/m³ na 2,3 kg/m³, a to právě díky *‘ex situ’* systémům, které svým působením dokážou zmírnit období sucha (Kahinda et al., 2011).

Tyto systémy se dále dle svého rozsahu dělí na makro a mikro:

Macro catchment water harvesting systems, neboli ‘makro systém zavlažování’

Jedná se o způsob vodního managementu, kdy je voda sbírána z rozsáhlé oblasti pomocí vybudovaných kanálů a dále shromažďována ve vodních nádržích, ze kterých je v případě nedostatku vody dopravena do zavlažované oblasti. Tento druh vodního managementu je však velice nákladný a jeho realizace je s ohledem na současnou situaci v mnoha afrických státech nepravděpodobná.

Micro catchment water harvesting systems, neboli ‘mikro systém zavlažování’

Voda je sbírána z menší oblasti a podstatně blíže místu, kam bude v případě potřeby dopravena.

b) ‚In situ systémy‘ – voda je sbírána přímo v zavlažované oblasti

Jedná se o zavlažovací systémy, které sbírají a uchovávají dešťovou vodu v oblasti jejího dopadu. Účelem těchto systémů je především zabránit erozi půdy a zvýšit její úrodnost. Toho je dosaženo snížením množství vody, která odteče nebo se vypaří, a využíváním této vody na konstantní zvlhčování půdy (Ngigi et al., 2005). Výzkumy v severní Etiopii ukázaly 24% zvýšení vlhkosti v kořenech v případě, kdy byly jednotlivé záhony dále od sebe, a 15% zvýšení, když k sobě záhony byly blíže. Jako druhořadý efekt ‚in situ‘ systémů je pak zmírnění období sucha a vyšší úrodnost půdy. V případě severní Etiopie se úroda díky ‚in situ‘ systémům zvýšila o 44 % (Mchugh et al., 2007).

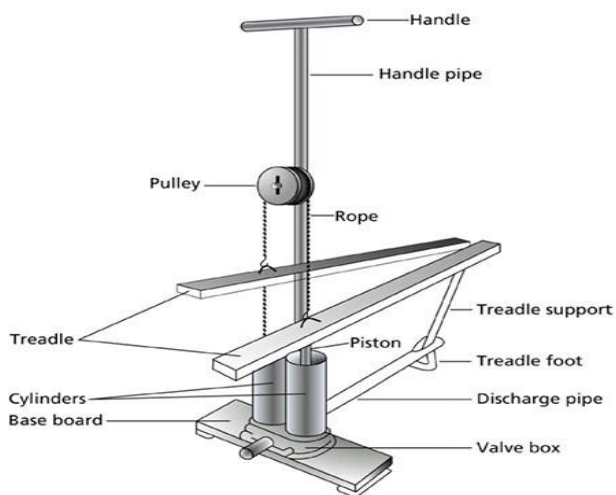
Samostatné ‚in situ‘ zavlažování v průměru dokáže zvýšit výnosy půdy o více než 400 kg/ha. V západoafrickém státě Burkina Faso je navíc odhadováno, že více než 20 000 ha dříve degradované půdy lze nyní použít pro zemědělské účely, a to právě díky ‚in situ‘ zavlažování. Pokud je ‚in situ‘ zavlažování navíc kombinováno s hnojením, dokáže vytvořit synergický efekt a mnohonásobně zvýšit produktivitu půdy. Tato kombinace dokázala ztrojnásobit úrodu na severu Burkina Faso, a to ze 460 kg/ha na 1400 kg/ha. V Keni se úroda tímto způsobem zvýšila o 70 %, z 1100 kg/ha na 1900 kg/ha (Fox a Rockström, 2003). V Nigeru 15 let vrvající projekt, díky kterému bylo postaveno velké množství přehrad, pomohl zkultivovat téměř 20 000 ha dříve vyprahlé a zemědělsky nepoužitelné půdy (Reij et al., 2009).

Zavlažování a vodní management tedy pouze nezvyšují produktivitu již obdělávané půdy, ale dokáží již vyprahlou a neúrodnou půdu znovu zregenerovat. Zavlažování dále zvyšuje diverzitu flóry a živočichů žijících v dané oblasti. Vyšší diverzita pak zvyšuje odolnost prostředí vůči plevelu a externím šokům, jako jsou období sucha, což pomáhá vytvářet a uchovávat stabilní hospodářství.

African Conservation Network vidí hlavní problém právě v nedostatku informací, kterými farmáři disponují, a proto se prostřednictvím různých seminářů a workshopů snaží zvýšit povědomí farmářů v této oblasti (Steiner et al., 2003).

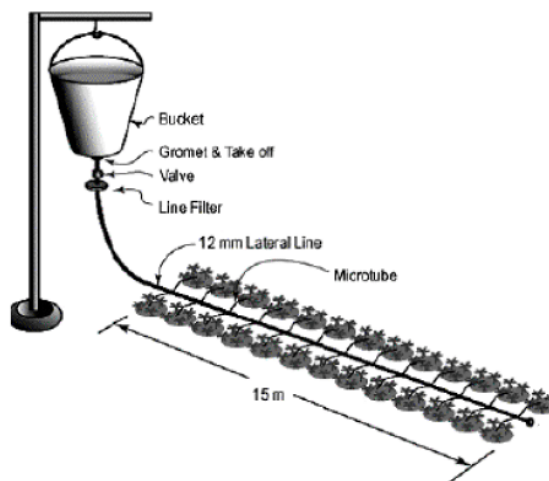
Mezi další cenově dostupné, avšak velmi účinné způsoby, zvyšování výnosů ze zemědělské produkce patří šlapací čerpadlo (obrázek 1) a jednoduché zavlažovací systémy (obrázek 2).

Obrázek 1: Šlapací čerpadlo

Zdroj: HCAST (2016)

Obrázek 2: Jednoduché zavlažovací systémy

Zdroj: Monteiro a spol. (2010)

Obě dvě zařízení jsou v současnosti používána v řadě subsaharských zemí včetně Keni, Tanzanie a Zambie (Polak & Yoder, 2006).

Jak již bylo zmíněno, lepší vodní management nezvyšuje pouze množství úrody na 1 ha, ale také přispívá k vytvoření prostředí, které je odolné vůči externím šokům, jakými jsou období sucha či změna klimatu. K vytvoření vodního managementu jsou však zapotřebí větší finanční investice, hospodářské reformy a v neposlední řadě vzdělávání farmářů.

4.6 Investice

Podle propočtů Njeru et al. (2015) vyjde farmáře v subsaharské Africe efektivní zavlažovací systém v přepočtu na \$3000 – \$8000 na 1 ha. Tento systém však dokáže zvýšit výnosy rýže o \$1000/ha. Přitom i nejnákladnější alternativa, tedy zavlažovací systém s náklady \$8000 na 1 ha a pouze jedna úroda za rok má přibližnou návratnost investice 12,5 % ($1000/8000 \cdot 100 = 12,5\%$). Počáteční investice je však pro většinu farmářů příliš vysoká, a tak si ani přes relativně vysokou návratnost nemůže téměř nikdo zavlažovací systém dovolit. Ve vyspělých ekonomikách by se tento problém samozřejmě řešil pomocí bankovního úvěru. Získat úvěr v subsaharské Africe je ale velmi obtížné a úroky bývají často příliš vysoké. Farmáři ve většině

případů navíc nevlastní půdu, kterou obdělávají. Banky tak nejsou ochotny poskytnout půjčku farmářům, kteří nejsou zároveň majiteli obdělávané půdy, pokud není v rodině větší množství mladých a zdravých farmářů. Tento úvěrový problém v subsaharské Africe bývá také někdy označován jako příklad tržního selhání, protože prověřování platební schopnosti, a tedy zjišťování rizika, které pro banku dlužník představuje, je kvůli nedostatku informací velmi obtížné. Banky tedy neposkytují velké množství půjček a v případě poskytnutí nabízejí velmi vysoké úroky. Způsob, jakým by tento problém mohl být vyřešen, je vytvoření farmářských skupin, které by byly schopny garantovat bankám platební solventnost svých členů a zároveň by poskytly farmářům větší vyjednávací sílu a umožnily jim dosáhnout výhodnějších úvěrových podmínek.

4.7 Spolupráce a kolektivní učení

Vytváření organizovaných skupin však přináší i další výhody. Světová banka (2007) ve své zprávě tvrdí, že farmáři v Indonésii si jsou obvykle vědomi toho, že velikost mezer mezi jednotlivými záhonky určuje množství rostlin, které se na daném území dají vypěstovat. Na druhou stranu zemědělci neznali vhodnou hloubku, do které by se semínka rostlin měla zasadit, nebo jak by měli během roku o rostliny pečovat, aby dosáhli co nejvyšších výnosů. Průměrné zkušenosti farmářů účastnících se tohoto experimentu byly 18 let. Po tolika letech by se dalo očekávat, že pro farmáře budou takové věci samozřejmostí, výzkum však ukázal, že tomu tak není. V rámci výzkumu v Ghaně vyšlo najevo, že farmáři se během pěstování sami mnoho nenaučí, ale je potřeba, aby jim někdo tyto věci vysvětlil. Zároveň však nedůvěřují technikám a radám od různých mezinárodních organizací, které v oblasti působí. Vzdělávání farmářů tedy není vůbec jednoduché (Foster and Rosenzweig, 1995).

Vytvoření bližších vazeb jak mezi členy dané komunity, tak obecně mezi komunitami nejen že poskytne farmářům snadnější přístup k financím, ale díky sdílení informací zásadně zvýší jejich pěstitelské znalosti a umožní jim dosáhnout vyšších výnosů.

4.8 Technologie

Sims a Kienzle (2006) argumentují, že průměrná rodina bez traktoru nebo zvířat dokáže obdělávat okolo 1,5 ha za rok. Pokud rodina vlastní zemědělská zvířata, jsou schopni obdělat i 4 ha a s pomocí traktoru až 8 ha. Množství úrody, které rodina skutečně prodá, je však vždy výrazně menší z důvodu špatné logistiky. Velká vlhkost a vysoká teplota v místních skladech, špatné balení, manipulace a pomalá doprava způsobují velké ztráty. Americká Agentura pro mezinárodní rozvoj odhaduje, že tyto ztráty tvoří zhruba 20 % nákladů na logistiku a reprezentují více než 85 % nákladů, kterým je možné předejít. Další problém, který vytváří nedostatek suchých a klimatizovaných skladů, je, že farmáři nemají možnost akumulovat svoji sklizeň a nahromadit tak množství, které by jim umožnilo prodávat své zboží zahraničním firmám.

Aby se ve skladech mohlo obilí skladovat po delší dobu, musí být klimatizovány, to však vyžaduje velké množství elektřiny. Velká část venkovských oblastí ale postrádá připojení do elektrické sítě a elektřinu získává z jiných zdrojů, jako jsou solární panely, fosilních paliva, nebo hybridní systémy. Tyto zdroje jsou většinou nestabilní a cena, za kterou produkují elektřinu, je příliš vysoká (Sims & Kienzle, 2006).

Malý objem produkce a tendence nespolupracovat s ostatními farmáři znemožňuje malým farmářům splnit požadavky větších firem a stát se tak jejich obchodními partnery. Absence spolupráce snižuje vyjednávací sílu malých farmářů, kteří jsou nuceni přijmout nižší výkupní ceny. Úroda je často odesílána v malém množství a putuje přes několik zprostředkovatelů, než se dostane ke spotřebiteli. Finální cena se tak zvyšuje kvůli manipulaci, přebalování a zprostředkovatelským přírůzkám. Nízká produkce, špatná logistika a neschopnost dodávat konstantní množství produkce vedou k drahému a nekonkurenceschopnému zboží na výstupu (Moisé et al., 2013).

Jak již bylo zmíněno, skupiny farmářů, kteří spolupracují, mohou nashromáždit dostatečné množství úrody a stát se obchodními partnery větších společností. Jako skupina pak farmáři mohou lépe koordinovat své dodávky a významně snížit dopravní náklady i ztráty způsobené nevhodným skladováním.

4.9 Zdraví obyvatelstva

Špatný zdravotní stav velké části obyvatelstva a krátká délka života mají také negativní dopad na množství produkce v zemědělství. Přestože předpokládaná délka života v subsaharské Africe se v posledních letech zvyšuje, v roce 2015 stále dosahovala necelých 60 let. Pro srovnání, v Evropské unii se lidé dožívají v průměru 81 let (WB, 2017).

Zdravotních problémů má Afrika spoustu. Jedním z největších je nemoc HIV/AIDS. Tato nemoc snižuje produktivitu mnoha způsoby. HIV snižuje disponibilní příjem a zároveň množství hodin, které rodina stráví prací na poli kvůli péči o nemocné členy domácnosti. Následkem toho se sníží rozloha obdělávané půdy a její výnosnost. Rodiny s menším počtem pracovníků mají tendenci pěstovat pouze plodiny které nevyžadují mnoho práce, což snižuje variabilitu stravy a s ní i pestrost živin.

4.10 Vlastnictvím půdy

Jedním z důvodů, proč farmáři nekultivují obdělávanou půdu, jsou vlastnická práva. V mnoha státech zemědělská půda patří farmářským asociacím. Členové těchto asociací si pak zvolí opatrovníky dané půdy, tedy farmáře, jimž bude půda pronajata. I když tedy farmáři mají přístup k půdě, většina z nich ji nevlastí. Často ani farmáři nevědí, jestli jim bude další rok přiděleno stejné pole (Kim a Ncube, 2014). Tato skutečnost samozřejmě negativně ovlivňuje kvalitu půdy. Farmáři nejsou nijak motivováni, aby půdu hnojili nebo jinak investovali do zvýšení její produktivity. Naopak se snaží z přidělené půdy vylézt co nejvíce a o její následnou degradaci se nestarají.

V řadě afrických zemí je tedy třeba změnit zákony vlastnictví ze současného ‚komunálního vlastnictví‘ na vlastnictví soukromé. Tato změna by měla dostatečně motivovat farmáře, aby půdu dále zušlechťovali a zabránili tak její devastaci. Privatizace půdy však musí být důkladně připravena tak, aby se předešlo korupci a akumulaci půdy v rukou pár ‚vyvolených‘ jako v ČR. Privatizace musí být férová a půda musí být rozdělena mezi co největší počet farmářů.

Soukromé vlastnictví nejen motivuje farmáře, aby se o půdu starali, ale zároveň jim také poskytne přístup k financím. Farmáři se tak díky vlastnictví půdy budou moci ucházet o půjčky,

kteří jim umožní nezbytné investice do zemědělství. S lepším využíváním nových technologií se zvýší i produktivita a zemědělství se bude moci změnit z extenzivního na intenzivní.

4.11 Shrnutí kapitoly

Tato kapitola pojednává o hlavních vnitřních problémech, které brání intenzifikaci zemědělství. Těmito problémy jsou: špatné zavlažování, nízký obsah živin v půdě jako důsledek nedostatečného hnojení, vysoká obtížnost získání bankovního úvěru, nízká vzdělanost místních farmářů a komunální vlastnictví půdy. Každý z těchto faktorů navíc brání těm ostatním, aby se zlepšovaly, a tak se chudoba v subsaharské Africe může zdát jako začarovaný kruh.

Jedním z problémů je, že farmáři každý rok odeberou z půdy více živin, než kolik jich do půdy přidají. Tento stav vede ke každoročně nízké úrodě a nepřetržité degradaci půdy. Kvůli velkým teplotním a podnebním změnám však více živin nemusí vždy znamenat více úrody. Problémem je i období dešťů, které je záhy vystřídáno obdobím sucha. Bez efektivního vodního managementu žádné hnojivo nemůže stabilně zvýšit úrodu. Celá úroda může být ztracena kvůli nedostatku vody. Voda může být sbírána a posléze uskladňována buď mimo oblast zavlažování, nebo přímo v oblasti zavlažování. Bylo vypočítáno, že pokud farmáři chtějí investovat do sběru vody na svém poli, investiční návratnost se v tomto případě pohybuje kolem 12,5 % za rok. Farmáři však nejsou schopni našetřit dostatek finančních prostředků pro tuto investici a získání bankovního úvěru je velmi obtížné. Dalším problémem je nedostatečná motivace obdělávat půdu kvůli komunálnímu vlastnictví. Je tedy důležité, aby půda patřila farmářům, kteří na ní pracují. Tato diplomová práce navrhuje, aby se mezinárodní organizace působící v subsaharské Africe soustředily na vytvoření a prohloubení sociálních vztahů mezi jednotlivými farmáři a mezi farmářskými komunitami. Vyšší spolupráce místních farmářů a vzájemná pomoc zvýší jejich úspory a usnadní realizaci finančně náročných projektů. Organizované skupiny farmářů pak získají vyšší kredibilitu, která zlepšuje jejich přístup k bankovním úvěrům nebo dokonce sníží úrokovou sazbu. Tyto skupiny pak mohou dále koordinovat transport úrody, což sníží jejich náklady. V neposlední řadě pak jsou daleko zajímavějším obchodním partnerem pro mezinárodní společnosti a mohou si vyjednat výhodnější podmínky. Další výhodou je pak sdílení informací a zkušeností mezi pěstiteli.

Jak bylo výše popsáno, zvyšování konkurenceschopnosti v zemědělství v subsaharské Africe je technickým, ekonomickým, sociálním a politickým problémem, který má-li se snížit chudoba v tomto regionu, je třeba vyřešit. Pokud se výše uvedené problémy vyřeší, farmáři budou vzdělanější a motivovanější. Budou více investovat do infrastruktury a intenzifikují svou produkci. V opačném případě má jakákoliv finanční či materiální pomoc od mezinárodních organizací pouze krátkodobý efekt.

5 Mezinárodní obchod jako vnější překážka rozvoje zemědělství v SSA

Předchozí kapitola se věnovala vnitřním překážkám rozvoje zemědělství v SSA. Jelikož jednotlivé státy SSA nemají dostatečnou kupní sílu na nákup veškeré své produkce a zároveň nejsou dostatečně rozvinuté, aby si byly schopny vyrobit poptávanou technologii, musí se účastnit mezinárodního obchodu. Mezinárodní obchod a jeho rozvoj včetně dopravy, skladování, přístupu na trhy a zemědělských dotací, jimiž vyspělé ekonomiky podporují svou produkci patří k hlavním vnějším překážkám rozvoje zemědělství v SSA.

5.1 Vývoj mezinárodní obchodní politiky v SSA

Mezinárodní obchodní politika se ve státech subsaharské Afriky od jejich samostatnosti značně změnila. Zprvu se státy snažily substituovat veškerou zahraniční produkci domácí výrobou. Protekcionistická politika nakonec ale selhala a státy se postupně začaly čím dál více zapojovat do mezinárodního obchodu. Tato kapitola popisuje rozvoj mezinárodní obchodní politiky států subsaharské Afriky od jejich nezávislosti až do současnosti.

Počátky nezávislosti

Agrární politika v čerstvě nezávislých afrických státech se soustředila na ochranu městských spotřebitelů, a to na úkor chudých výrobců. Toho bylo v zásadě docilováno vysokým produkčním a exportním zdaněním. Mnohé z těchto uvalených daní platí dodnes. Státní správa kontrolovala ceny zboží a množství exportu u klíčových komodit, jako je káva, jedlý olej, koření nebo cukr. První dekáda této politiky byla v mnoha zemích doprovázena relativně stabilním růstem zemědělské produktivity. To je však přisuzováno garantovanému nerekipročnímu preferenčnímu přístupu na trh bývalých kolonizátorských mocností a zároveň relativně vysoké poptávce místního obyvatelstva díky zdatnému růstu nově nezávislých států.

Na konci 60. let minulého století (v některých státech až v polovině 70. let) začala snaha dovoz substituovat domácí produkcí. Za účelem národní soběstačnosti Afrika rozšířila kontrolu mezinárodního obchodu v mnoho sektorech, včetně potravin a zemědělské výroby. Dále byla nastavena vysoká ochrana nevyzrálých, tedy mezinárodně nekonkurenceschopných sektorů.

Díky těmto protekcionistickým tendencím je tato éra někdy také nazývána ‚anti-trade‘ tedy proti-obchodní doba. Tato změna obchodní politiky byla doprovázená zpomalením růstu produktivity, obzvláště v potravinovém a agrárním sektoru. Ironicky bylo výsledkem celé snahy o nezávislost zhoršení obchodní bilance u většiny afrických států, protože export prudce poklesl kvůli vyššímu celnímu zatížení vyváženého zboží.

Problémem substituce importu bylo, že nízká kvalita vstupů včetně manažerských a výrobních znalostí nedosahovala úrovně investic do zemědělství a průmyslu. Ještě horší ale bylo, že domácí i mezinárodní poptávka byla kvůli ropnému šoku v 70. letech velmi slabá. Výsledkem těchto faktorů bylo úplné selhání protekcionismu. Mnohé africké státy však zažívaly slabý ekonomický růst ještě dlouhou dobu po konci této epochy (Croser & Anderson, 2011).

Období strukturálních změn

Na začátku 80. let si již mnohé státy uvědomily, že politika substituce dovozu nefunguje podle očekávání a spustily sérii makroekonomických reforem. Tyto reformy se soustředily na snížení fiskálního deficitu, zvyšování HDP a exportu a snižování chudoby. Agrární sektor, s ohledem na jeho důležitost v národních ekonomikách, byl těmito reformami silně ovlivněn. Mezi největší změny patří privatizace státních farem a potravinářské výroby a postupné snižování státního vlivu na trhy s klíčovými komoditami. Státy začaly devalvovat své silně nadhodnocené měny, aby podpořily vývoz. Liberalizace byla také prováděna na trzích vstupních faktorů s cílem zvýšit konkurenceschopnost a snížit ceny vstupů. Navzdory těmto reformám se však deficit obchodní bilance stále zvyšoval a produktivita zůstala slabá. Pokud tedy tyto reformy nějaký účinek měly, byl tak malý, že nedokázal zvrátit závislost Afriky na dovozu potravin.

Názory jednotlivých autorů na účinek reforem se liší. Sahn, Dorosh a Younger (1996) se domnívají, že tyto reformy byly nezbytné, obzvláště pro chudé spotřebitele ve městech a farmáře na vesnicích. Například devalvace měny postupně zvýšila konkurenceschopnost agrárního vývozu. Redukce dovozních bariér navíc vedla k levným cenám potravin pro koncové zákazníky. Redukce státního vlivu na potravinové výrobky zase zvýšila ceny farem. Mkandawire a Soludo (2003) jsou ohledně reforem spíše kritičtí. Devalvace místních měn, která měla za cíl zvýšit vývoz, na druhou stranu zvýšila náklady na dovezené vstupy. Moderní technologie, které si Afrika musí dovážet, jako jsou traktory a kombajny, se staly mnohem

dražšími. Fiskální reformy způsobily, že dotace zemědělských vstupů byly farmářům náhle zrušeny, což vedlo k okamžitému zhoršení jejich finanční situace. Nestálé podmínky vytvořené těmito reformami včetně kolísavosti měnového kurzu zvýšily rizikovost ve všech sektorech. Největší kritika však byla soustředěna na jejich načasování, rychlost a jejich současné ekonomické podmínky. Mosley (1996) tvrdí, že uvedené reformy zhoršily ekonomickou situaci těch nejchudších Afričanů. Všichni autoři však souhlasí s tím, že vliv reform byl v každé zemi různý, v závislosti na její ekonomické situaci a rozsahu implementovaných reform (Mkandawire a Soludo, 2003).

Období liberalizace obchodu

Africké státy se začaly otvírat mezinárodnímu obchodu již v období strukturálních změn. Tento proces se však ještě zrychlil v polovině 90. let díky uruguayskému kolu vyjednávání. To bylo vedeno z počátku v rámci Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT) a posléze nově vzniklou WTO.

Vývoj africké obchodní politiky v tomto období zaznamenal velký nárůst obchodních smluv, jejichž cílem bylo formalizovat obchod mezi jednotlivými státy v regionu subsaharské Afriky a vytvořit dohody, které zvýší prosperitu jak prodávajících, tak kupujících. Od katarského kola ve městě Dohá v roce 1995 se do WTO připojilo celkem 42 z 53 afrických států. Od té doby se jednotlivé státy zavázaly k liberalizaci svého agrárního obchodu, obzvláště ke snížení tarifů a odstranění ostatních importních bariér. Afrika má také v současné době 12 regionálních obchodních smluv a jednotlivé země mohou být součástí více než jedné. Kromě členství ve WTO a v regionálních obchodních smlouvách mnoho afrických zemí krátce po získání nezávislosti získalo preferenční přístup na evropské trhy v rámci vybraných komodit (například banánů, cukru nebo ryb). Mezi tyto vzájemně preferenční dohody patří Dohody z Lomé, Dohoda z Cotonou nebo Dohoda o hospodářském partnerství (EPA).

V mnoha afrických zemích však dosud přetrvává konflikt mezi domácí agendou a závazky vyplývajícími z mezinárodních obchodních smluv. Navzdory povinnosti liberalizovat obchod mnohé státy stále používají velké množství bariér mezinárodního obchodu, jako jsou zákazy vývozu, dotace nebo vysoká cla. Tyto nesoulady vznikají zejména proto, že se vlády pokouší udržet si své zdroje příjmů z cel a snaží se ochránit některé stakeholdery (většinou spotřebitele

nebo výrobce). Občas také existují rozpory mezi jednotlivými dohodami, například v rozdílných hygienických normách. Tyto rozpory mohou být pro mnohé firmy matoucí a negativně ovlivnit jejich rozhodnutí účastnit se mezinárodního obchodu za nejistých podmínek.

5.2 Afrika a mezinárodní obchod

Mezinárodní obchod zvýšil nabídku zboží a umožnil zemím přístup k novým technologiím. Díky těmto technologiím může Afrika zvýšit stávající produktivitu a vytvořit nová pracovní místa. Africké státy se ale staly na mezinárodním obchodě značně závislými. Jejich závislost se navíc během posledních dvaceti let postupně zvýšila. Export se stal nezbytným zdrojem devizových rezerv, jež jsou potřeba k nákupu technologií, které si jednotlivé země nejsou schopny zaopatřit samy.

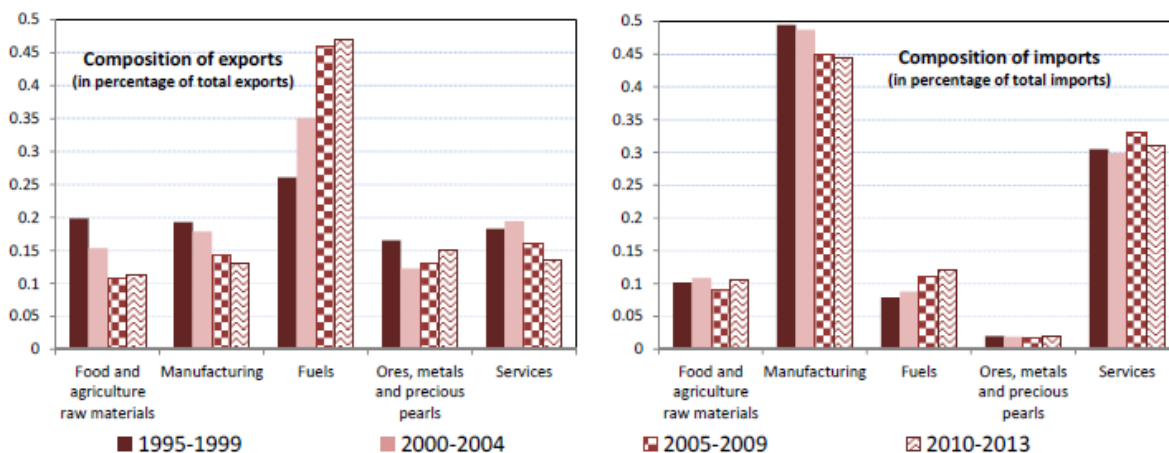
Mezi hlavní důvody, proč se Afrika stále více zapojuje do mezinárodního obchodu, patří: snižování obchodních bariér mezi státy; vývoj informačních a komunikačních technologií, které snižují transakční náklady spojené s obchodem; celosvětový posun od protekcionismu k volnému obchodu a zvyšující se vliv rozvojových zemí na světovou ekonomiku (UN, 2016). Čím dál větší zapojení Afriky do mezinárodního obchodu je však ve většině zemí doprovázeno výrazným schodkem obchodní bilance, a tedy i schodkem běžného účtu platební bilance (viz přílohu B), to vyvolává obavy z nadměrného zvyšování státních dluhů a velké zranitelnosti v případě finanční krize. Statistiky dále ukazují, že zvyšující se schodek běžného účtu často předchází náhlému zastavení kapitálových přílivů, což vede k zvyšování úrokových sazeb a snížení ekonomické aktivity spolu s růstem nezaměstnanosti a chudoby. Schodky běžného účtu větší než 5 % HDP jsou proto považovány za dlouhodobě neudržitelné. Mimo to mohou zvyšující se schodky obchodní bilance přímo způsobovat růst nezaměstnanosti a chudoby v případě, že importované zboží bylo dříve produkováno místně (UN, 2016).

Subsaharská Afrika je méně industrializovaná než zbytek světa. Většina jejího exportu je tvořena produkty vyrobenými nekvalifikovanou pracovní silou s pomocí základních technologií. Jak v hornictví, tak v zemědělství se vyvážejí zejména nezpracované produkty. Závislost na omezeném množství nezpracovávaných exportních komodit, jejichž ceny na světových trzích jsou často volatilní, způsobuje značné fluktuace ekonomického růstu. Tato

nestálost je navíc vystupňována válečnými konflikty, přírodními katastrofami, nemocemi a často špatnými politickými opatřeními v období mezi jednotlivými šoky (Fosu, 1992).

Struktura importu a exportu zemí subsaharské Afriky

Graf 2: Struktura exportu ze zemí a importu do zemí subsaharské Afriky v letech 1995-2013.

Zdroj: UN, 2016

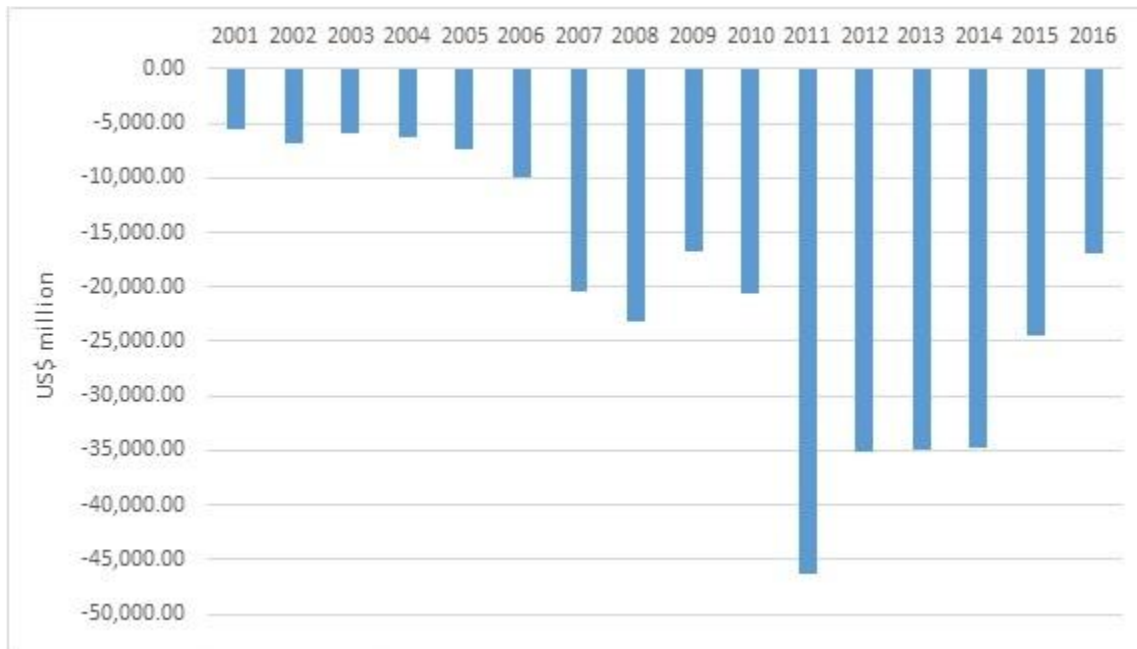
Většina exportu států SSA je tvořena pár komoditami. Vývoz ropy sám o sobě tvořil v letech 2008–2014 asi 45 % z celkového vývozu. Hlavních 13 komodit se ve stejném období podílelo na exportu zhruba ze 71 %. Takto velký podíl vývozu komodit ukazuje obrovskou závislost na přírodním bohatství a nezralost průmyslového sektoru. Většina exportu je navíc tvořena komoditami nebo produkty s nízkou přidanou hodnotou, což snižuje již tak nedostatečnou míru růstu pracovních míst. V některých případech Afrika vyveze nezpracovanou surovinu, kterou pak po jejím zpracování zase doveze. Nejtypičtějším příkladem je ropa. Vytěžená ropa, která tvoří 45% podíl na exportu, ve zpracované formě tvoří největší podíl na importu (9 %) (UN, 2016).

Zemědělství a jeho pozice v africkém mezinárodním obchodě

I přes zemědělský potenciál, který Afrika jednoznačně má, je na tento kontinent za posledních 40 let každým rokem dovezeno více zemědělské výroby, než je z něj vyvezeno. V roce 1980 měla Afrika téměř rovnovážný obchod se zemědělskými produkty. Vývozy i dovozy byly přibližně 14 miliard USD. V roce 2007 byla však hodnota dovozu o 21 miliard USD vyšší než

hodnota vývozu. Nejvyššího schodku dosáhla Afrika v roce 2011. V posledních letech se schodek postupně zmenšoval. V roce 2016 ale stále dosahoval 17 miliard USD, viz graf 3.

Graf 3: Deficity mezinárodního obchodu Afriky v zemědělství v milionech USD

Zdroj: Viljoen, 2017

V roce 2016 bylo 28 % zemědělského importu tvořeno obilím. Zvířecí a rostlinné tuky a oleje tvořily 11 %. Cukr a cukrářské výrobky 9 %. Maso a masné výrobky činily 6 %. Na druhou stranu africké státy exportovaly i produkty, které jsou na kontinentě velmi žádané, jako je pšenice, kukuřice nebo cukr (Viljoen, 2017).

Problém závislosti na dovozu zemědělské výroby se vždy odvíjí od struktury ekonomiky. Pro některé země, bohaté na přírodní zdroje (Botswana) nebo poměrně průmyslově vyspělé státy (Mauricius) může být dovoz zemědělských produktů výhodnější než jejich pěstování. Těchto pár zemí, si ale na rozdíl od ostatních, může dovoz potravin díky svým příjmům a dostatečné zásobě devizových rezerv dovolit. Pro země s nízkými příjmy z mezinárodního obchodu (Burundi, Středoafrická republika nebo Eritrea) je však velký objem dovozu značně problematický. Zásadní je rovněž u států, jejichž vývoz je tvořen především tradičními exportními surovinami, jako je kakao, káva nebo koření. Tržní ceny, stejně jako příjmy těchto států z vývozu jsou totiž velmi nestálé.

Státy, které si chtějí vylepšit deficit obchodní bilance, mají v zásadě dvě možnosti: První možností je přímé snížení deficitu v agrárním zahraničním obchodě snížením množství dovozu nebo/a zároveň zvýšením množstvím vývozu. Toho lze dosáhnou pomocí substituce dovozu, diverzifikací vývozu nebo protekcionistickými opatřeními. Druhou možností je dočasně ignorovat deficit agrárního obchodu a zvýšit vývoz ostatních sektorů. Samozřejmě existují debaty, který způsob je lepší, na druhou stranu obě možnosti se nemusí vzájemně vylučovat. Například vybudování dopravní infrastruktury, jako jsou cesty nebo přístavy, by pomohlo jak zemědělskému, tak nezemědělskému exportu. Podpora turismu zase může motivovat zemědělce k zvýšení zemědělské produkce, aby byli schopni zásobovat hotely a restaurace a také pomoci agrárnímu deficitu (Rakotoarisoa, Iafrate a Paschali, 2011).

Shrnutí této části je jasné, Afrika by měla buď vyvážet více zemědělské produkce a méně jí dovážet nebo vyvážet zpracovanou produkci vyšší přidanou hodnotou.

5.3 Zahraniční agrární politika

Hlavní vnější překážkou ve vývozu zemědělských produktů je zahraniční agrární politika. Jedná se zejména o zemědělské dotace, díky kterým se zboží vyprodukované ve vyspělých ekonomikách stává podstatně levnějším a o tarifní a netarifní opatření, jakožto hlavní překážky vstupu na trh.

Dotace

Rozvinuté ekonomiky, zejména EU a USA silně dotují a chrání své zemědělství před dovozem z ostatních zemí. Tyto dotace negativně ovlivňují ekonomiku rozvojových zemí včetně subsaharské Afriky. Vysoká úroveň státních dotací ve vyspělých ekonomikách již mnoho let drží ceny obilí, cukru, oleje, hospodářských zvířat a dalších surovin pod tržními cenami. Mezi roky 1986 a 2007 tvořila průměrná podpora v zemích OECD zhruba 31 % z celkové hodnoty produkce. V roce 2007 byly dotace v zemích OECD odhadovány na 256 miliard dolarů (HDP České republiky bylo v tomto roce 188,8 miliard dolarů). Rýže byla v tomto roce dotována 18 miliardami, hovězí a telecí maso 19 miliardami a mléko 20 miliardami dolarů. Přímým efektem nižších cen v zahraničí je vyšší import a nižší ochota místního obyvatelstva plodiny pěstovat.

Dotace v zemích OECD na nepotravinové produkty, jako je bavlna, každoročně zhoršují ekonomickou situaci farmářských rodin působících v daném odvětví (Croser a Anderson, 2011).

Tarifní opatření

Tarifní opatření v zemědělství byla vždycky vysoká. Nejvyšší clo naměřené v roce 2007 na mléčné výrobky bylo více než 160 % z hodnoty výrobku. Průměrné clo na mléčné výrobky bylo v tomto roce 50 % (WTO, 2010). Je ale důležité poznamenat, že cla v zemědělském sektoru jsou vysoká jak při obchodu mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi, tak i při obchodu mezi rozvojovými. Například v letech 2007-2008 byla průměrná výše cla na zemědělské produkty z Keni dovážené do EU okolo 15 %, zatímco při vývozu do Ugandy byla cla na stejné produkty v průměru 22 %. Vysoká cla také odrazují rozvojové země vyvážet zpracované potraviny, jako jsou masné nebo obilné produkty, protože se na ně vztahují vyšší cla než na živá zvířata nebo loupaná zrna. Tato cla snižují diverzitu vývozu afrických produktů a činí tak vývozce více náchylnými na cenové šoky jednotlivých komodit.

Netarifní opatření

Mezi druhou formu protekcionismu patří netarifní opatření, která primárně zahrnují kvóty a kvantitativní omezení, celní a administrativní procedury, sanitární a fytosanitární standardy, antidumpingová cla a technické bariéry (technické standardy, testování a certifikace, označení a požadavky na balení). Tyto netarifní opatření a standardy vyžadují vysoké náklady na jejich plnění a stejně jako tarifní opatření zvyšují náklady na daný produkt. Disdier a spol. (2008) ve svém výzkumu dokázali, že zejména sanitární a technické standardy snižují celkový import zemí OECD a zároveň negativně ovlivňují celkový export rozvojových zemí.

6 Světová obchodní organizace (WTO)

Nejdůležitější celosvětovou organizací, která se zabývá zjednodušováním mezinárodního obchodu a zasazuje se o odstraňování dotací a tarifních a netarifních opatření, tedy hlavních vnějších překážek rozvoje zemědělství v SSA je WTO.

Tato organizace byla založena v roce 1995 jako nástupce Všeobecné dohody o clech a obchodu. Ze současného počtu 164 členských států je 117 rozvojových ekonomik. WTO sídlí v Ženevě a její roční rozpočet je přibližně 130 miliónů euro. V současné době WTO zastřešuje 16 multilaterálních dohod, jejichž součástí jsou všichni její členové a 2 další dohody jejichž součástí jsou pouze někteří členové. Rozhodnutí, která WTO činí, jsou na základě konsensu všech jejích členů.

Mezi hlavní aktivity této organizace patří:

- Vyjednávání o snížení nebo eliminaci obchodních bariér (dovozní tarify a ostatní bariéry obchodu) a vytváření pravidel mezinárodního obchodu (antidumping, poskytování dotací, produktové standardy a jiné).
- Kontrola, zda jednotlivé státy dodržují dohodnutá pravidla mezinárodního obchodu se zbožím, službami a intelektuálním vlastnictvím.
- Kontrola obchodní politiky členů organizace a zajišťování transparentnosti regionálních a bilaterálních obchodních smluv.
- Urovnávání rozporů mezi členy v závislosti na interpretaci a dodržování podmínek smluv.
- Pomáhání nečlenským státům vstoupit do organizace.
- Sbírání dat a provádění ekonomických výzkumů.
- Informování a vzdělávání veřejnosti.

Mezi základní principy WTO patří podpora volného obchodu, transparentnost a nediskriminace na základě doložky nejvyšších výhod (Dohoda smluvních stran, že se na ně bude automaticky vztahovat jakákoliv výhoda, kterou druhá strana poskytne kterékoliv třetí straně) (WTO, 2017).

6.1 Uruguayské kolo

Uruguayské kolo multilaterálních obchodních dohod pod záštitou GATT začalo v červenci roku 1986 a trvalo více než 7 let až do 15. prosince roku 1993. Dohoda ale vstoupila v platnost až v červenci 1996. Vyjednávání se účastnilo více než 100 smluvních stran a byla řešena celá řada témat včetně tarifních a netarifních opatření, zemědělství, textilu, tropických produktů, Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví (TRIPS), Dohoda o investičních opatřeních souvisejících s obchodem (TRIMS). Škála a komplexnost této agendy vyžadovala mnoho času. Nejtěžším tématem jednání však bylo zemědělství. Problémem těchto vyjednávání byla velká odlišnost názorů mezi Evropskou unií a Spojenými státy, které silně dotovaly svá zemědělství a mezi Cairnskou skupinou, která sdružuje 19 zemí vyvážejících zemědělské produkty. Kvůli těmto neshodám se nakonec rozhodly USA a EU v říjnu 1992 podepsat Dohodu z Blair House, ve které se zavázaly snížit zemědělské dotace a docílit tak dohody v uruguayském kole jednání (Ingersent a spol., 1995).

Největší změnou bylo vytvoření *Dohody o zemědělství*, která byla zařazena mezi ostatní GATT smlouvy. Před vznikem této dohody se zemědělský obchod řešil buď na základě ‚zvláštních zacházení‘ (například povolování importních kvót bylo udělováno na základě odstavce XI a exportní dotace byly řešeny v rámci odstavce XVI) anebo pravidla nebyla určena vůbec. Cílem této samostatné dohody bylo především zabránit této nejasnosti. Hlavními vyjednávanými body této smlouvy byly: *domácí podpora, přístup na trh a vývozní dotace* (Ingersent a spol., 1995).

Dohoda o zemědělství

Dohoda o zemědělství se primárně soustředí na snížení domácí podpory a vývozních dotací a zlepšení přístupu na trh, dále obsahuje Zvláštní a rozdílné zacházení (STD) pro rozvojové ekonomiky a mírovou doložku

a) Domácí podpora

Tato část obsahuje čtyři hlavní body.

Za prvé, celkové snížení domácí zemědělské podpory o 20 %. Toto snížení nevyžaduje, aby byla finanční pomoc na každý produkt snížena o 20 %. Finanční pomoc jednotlivým produktům může být snížena různě, případně ke snížení pomoci u některých produktů nemusí dojít vůbec.

Za druhé, veškeré požadované redukce domácí podpory se vztahují k cenám v letech 1986–1988, toto období je dále nazýváno jako *referenční období*. Za třetí, dotace ve formě přímých plateb na podporu omezení produkce jsou vyjmuty z měření a snižování, a to za předpokladu, že platby jsou buď založeny na pevné výměře a úrodě nebo dosahují maximálně 85 % úrody za uvedenou dobu. U hospodářských zvířat vyjmutí platí v případě, že je podpora dána pevným množstvím zvířat. Tato podmínka z dohody díky svému znění vylučuje dotace v rámci Společné zemědělské politiky (CAP) Evropské unie a podporu na obiloviny v rámci zemědělské politiky USA. Za čtvrté, dohoda stanovuje širokou škálu takzvaných zelených podpor (green box), které nenarušují nebo pouze minimálně narušují zahraniční obchod. Tyto podpory jsou také vyjmuty z měření a snižování. Mezi tyto údaje patří například veřejné výdaje na R&D, podpora rozšiřování zemědělství, podpora rekonstrukce nebo pomoc při přírodních katastrofách (Ingersent a spol., 1995).

b) Přístup na trh

Před uruguayským kolem existovala celá řada netarifních opatření, jako jsou importní kvóty nebo variabilní poplatky. Obchodníci často předem ani nevěděli, kolik budou na celnici platit. Pro větší transparentnost bylo zakázáno přidávat nová netarifní opatření a rozhodnuto, že veškerá stávající protekcionistická opatření kromě specifických nebo valorických tarifů budou postupně odstraněna. Cílem bylo nastavit taková tarifní opatření, která by korespondovala s předchozími netarifními překážkami během *referenčního období*. Tento proces je znám jako tarifkace. V případech, kde byl *běžný přístup* během základního období menší než 5 % domácí spotřeby, byl nastaven takzvaný minimální přístup (minimum access). Tato upravená cla měla být tak nízká, aby v roce 1995 běžný a minimální přístup dohromady reprezentovaly alespoň 3 % domácí spotřeby a díky progresivnímu růstu tento podíl dosáhl 5 % v roce 2000 u rozvinutých zemí a nejpozději do roku 2004 u rozvojových zemí (WTO, 2017). Druhým bodem bylo snížení všech tarifů, včetně těch, které vznikly jako náhrada netarifních opatření, a to neváženým průměrem o 36 % během 6 let od podepsání dohody. Minimální snížení jednotlivých tarifů bylo v tomto případě stanoveno na 15 %. Podle Ingersent a spol. (1995) i přes pokyny, které byly dané pro stanovení základních časových období pro ekvivalenty netarifních opatření, zde bylo mnoho nejasností. Z tohoto důvodu v některých případech bývalé ekvivalenty netarifních

opatření vykazují snížení tarifu v řádek stovek procent. V těchto případech dochází ke zkreslení celkového snížení tarifních opatření (Ingersent a spol., 1995).

Dle pátého dodatku, odstavce 4.2 O speciálním zacházení je v některých případech možné odložit zrušení netarifních opatření. Tento dodatek platí ale pouze pokud dovozy daného produktu do země tvořily méně než 3 % jejich spotřeby. Daná komodita navíc nesmí být předmětem obchodních zájmů a netarifní opatření musí být zachováno v zájmu potravinové soběstačnosti nebo ochrany životního prostředí. Domácí produkce musí být limitována efektivní kontrolou nabídky (Ingersent a spol., 1995).

Dalším aspektem přístupu na trh byla i takzvaná zvláštní zemědělská opatření (SSG) s cílem tlumit zvýšené nabídkové šoky. Tento nástroj bylo možné využít v případě, že dovážené množství daného produktu v jednom roce činilo více než 125 % průměrného dovozu během posledních tří let, nebo klesne-li dovozní cena nejméně o 10 % vzhledem k *referenčnímu období*. V obou případech bylo zasaženému státu povoleno dočasně zvýšit cla (Kraus a spol., 2006).

c) Vývozní dotace

Výsledkem dohody bylo omezení dotací na maximální úrovni, které jednotlivé státy dosahovaly během referenčního období. Tato úroveň byla omezena jak v celkové sumě vyplacených příspěvků, tak v množství produktů, které byly podporovány. Účastníci dohody byly navíc povinni tyto dotace, s výjimkou potravinové pomoci, během následujících let redukovat. Referenční doba pro vývozní dotace byla stanovena na období 1986-1990 (toto období je o 2 roky delší než referenční roky v případě domácí podpory a přístupu na trh). Těsně před uzavřením této dohody v prosinci roku 1993 však EU a USA podepsaly dohodu, která státům umožňovala použít referenční roky 1991-1992 v případě, že během těchto let byla výše dotací vyšší než během původního referenčního období, za podmínky, že státy během 6 let sníží dotace na úroveň původního referenčního období. Díky této dohodě si mnohé vyspělé státy mohly udržet vysoké úrovně dotací o něco déle. Ačkoliv se všechny účastníci se státy zavázaly k redukci vývozních dotací, celosvětový podíl těchto dotací by měl být zachován. Jediné omezení, které ze smlouvy vyplynulo, byla celková maximální suma a množství udělených dotací. Státy tedy nebyly nijak nuceny dotace dále snižovat (Tangermann, 1996).

d) Mírová doložka

Článek 13 Dohody o zemědělství, též nazývaný jako mírová doložka (Peace Clause) stanovuje, že proti žádnému členskému státu WTO, který využívá domácích a vývozních subvencí v souladu s pravidly této dohody nesmí být použita žádná protiopatření, která jsou jinak v rámci GATT povolena (Businessinfo, 2016).

e) Zvláštní a rozdílné zacházení (SDT)

Rozvojovým ekonomikám bylo uděleno zvláštní zacházení ve všech třech smluvních oblastech (domácí podpora, přístup na trh a vývozní dotace). Celková redukce domácí podpory, kterou měly za úkol rozvojové státy podstoupit, byla stanovena na 13,3 % (rozvinuté státy musely tento podíl snížit o 20 %). V oblasti tarifkace a přístupu na trh byly rozvojové státy v průměru povinny snížit dovozní cla o 24 % (rozvinuté ekonomiky byly povinny snížit cla o 36 %). Také vývozní dotace byly po rozvojových se ekonomikách požadovány snížit pouze o dvě třetiny z celkového snížení požadovaného po rozvinutých ekonomikách. Rozvojovým ekonomikám bylo navíc na tuto redukci poskytnuto 10 let (po rozvinutých ekonomikách bylo požadováno do 6 let). Státy, které byly klasifikovány jako ‚nejméně rozvinuté‘, byly ve všech třech oblastech zproštěny jakýchkoliv závazků (Ingersent a spol., 1995).

Obavy z rostoucích cen potravin kvůli Dohodě o zemědělství a jejich dopadu na nejméně rozvinuté a rozvíjející se země, které jsou čistými dovozci, řešilo Rozhodnutí o opatřeních. V této souvislosti se rozvinuté státy zavázaly k případné potravinové pomoci a výhodnějšímu poskytování úvěrů (Businessinfo, 2016).

f) Sanitární a fytosanitární dohoda (SPS)

Sanitární a fytosanitární dohoda (SPS) sice nebyla součástí Dohody o zemědělství, ale jelikož stanovuje všeobecná pravidla pro zdravotní a bezpečnostní standardy, má na tuto dohodu zásadní vliv (Tangermann, 1996). Na rozdíl od těžkých vyjednávání ohledně Dohody o zemědělství, SPS byla podepsaná bez větších problémů. Hrubé znění této dohody bylo dohodnuté již v roce 1988 (Ingersent a spol., 1995).

SPS se týká veškerých opatření ohledně ochrany života lidí, zvířat a rostlin před škůdci a nemocemi vniklými přísadami, kontaminanty a toxiny v potravinách. Cílem této dohody je

znesnadnit využívání těchto opatření jako takzvané ‚skryté překážky‘ mezinárodního obchodu. Za tímto účelem dohoda vyžaduje, aby veškeré regulace týkající se zdravotních a bezpečnostních standardů byly založené pouze na objektivních vědeckých důkazech. Ačkoliv zvyšování národních standardů na základě vědeckých důkazů není výslovně zakázáno, dohoda se snaží prosadit harmonizaci standardů založených na doporučení mezinárodních vědeckých organizací, jako je například Codex alimentarius nebo Světová organizace pro zdraví zvířat.

Ingersent a spol. (1995) se domnívají, že zatímco SPS zvyšuje transparentnost standardů a regulací, její schopnost zabránit jejich zneužívání je velmi malá.

Výrobci ze zemí s relativně přísnějšími hygienickými standardy mají všeobecně vyšší marginální náklady než producenti ze zemí s mírnějšími standardy. Z tohoto důvodu je přirozené předpokládat, že výrobci ze zemí s vyššími standardy budou požadovat nějakou formu ochrany před relativně levnějším zbožím ze zemí s nízkými standardy. Z tohoto pohledu je tedy harmonizace standardů pro liberalizaci v mezinárodním obchodě nezbytná. Ačkoliv se dohoda snaží harmonizaci standardů prosadit, její podepsáním nenařizuje státům v této oblasti učinit žádné specifické kroky. Státům tedy i po podepsání smlouvy zůstaly možnosti efektivní blokáce importu (Ingersent a spol., 1995).

Očekávání versus výsledky Dohody o zemědělství

Dohoda o zemědělství v rámci uruguayského kola s sebou přinesla mnoho očekávání. USA a Cairnská skupina původně navrhovaly takzvaný ‚zero option‘, které spočívalo v kompletní eliminaci zemědělské podpory a ochrany do deseti let od podepsání smlouvy. Navzdory ostrému nesouhlasu ze strany Evropské unie bylo ‚zero option‘ prosazované USA až do roku 1989, kdy EU navrhla částečnou tarifkaci netarifních opatření. Spojené státy tak přehodnotily své stanovisko. Novým cílem USA byla co nejvyšší redukce tarifních opatření a vývozních dotací. Ačkoliv byla tarifkace diskutována v rámci GATT již před Uruguayským kolem, její naplnění nebylo součástí žádné z předchozích dohod (Tangermann, 1996). Hlavní smysl Dohody o zemědělství se tedy posunul od redukce domácí podpory k lepšímu přístupu na trh a redukcí vývozních dotací. Nicméně, ani v těchto dvou oblastech výsledek nedosáhl původních cílů.

Rozvojové země si od dohody slibovaly nové možnosti vstupu na trhy rozvinutých ekonomik, které byly před podepsáním dohody silně chráněny. Ani to se však nestalo. Většina rozvinutých

zemí využila tarifkace k převedení netarifních opatření na tarifní opatření s nejvyšší povolenou hranicí a zachovala tak silné protekcionistická opatření. Rozvinuté státy dále ve velkém využívaly zvláštních ochranných opatření (SSG), aby ochránily své farmáře. Ačkoliv minimální redukce tarifních opatření pro rozvinuté ekonomiky byla 36 %, jednalo se pouze o průměrné snížení všech produktů. Rozvinuté ekonomiky tedy ve velké míře snížily tarify především na konkurenceschopné výrobky, zatímco u těch nekonkurenceschopných bylo snižování tarifů jen nepatrné. Cla na některé produkty tak zůstala stále vysoká.

Příklady cel v prvním roce platnosti Dohody o zemědělství (1995):

- USA: cukr 224 %, arašidy 174%
- EU: hovězí 213 %, pšenice 168%
- Japonsko: pšenice 353%
- Kanada: máslo 360 %, vejce 236 % (Li & Wang, 2008)

I když rozvinuté ekonomiky musely snížit domácí podporu o 20 %, jednalo se pouze o formy podpory, které nějakým způsobem bránily mezinárodnímu obchodu. Přestože EU a USA snížily tyto podpory, formy podpory, které nebránily mezinárodnímu obchodu ve stejné době vzrostly. Podle statistik OECD ekvivalence domácí podpory v letech 1995-1998 vzrostly v EU z 99,6 mld. USD na 126 mld. USD a v USA z 41,4 mld. USD na 46,9 mld. USD. V praxi například farmáři pěstující drubež nezískávali přímou podporu od vlády, ale kukuřice, kterou využívali jako krmivo, byla vládou dotovaná (Li & Wang, 2008).

Důsledky Dohody o zemědělství na hlavní strany

Hlavními stranami této dohody byly: EU, USA, Cairnská skupina a rozvojové ekonomiky

Evropská unie

Domácí podpora v EU díky nízkým požadavkům v této oblasti dohody nebyla nijak výrazně ovlivněna. Již před reformou společné zemědělské politiky z roku 1992 Evropská unie snížila úroveň domácí podpory ve vztahu k referenčnímu období 1986-1988. Tato reforma pak domácí podporu dále snížila.

Přístup na trh, až na pár komodit, také nebyl dohodou významně ovlivněn. Díky speciálním dovozním kvótám na vybrané zemědělské produkty, které EU poskytovala již během referenčního období, a to například díky Dohodám z Lomé (viz kapitolu 7.2), existovalo již v době podepsání dohody řada produktů, kde EU splňovala jak základní 3%, tak konečný 5% podíl dovozu na celkové spotřebě. Do konce období však EU musela mírně zvýšit přístup na trh zejména pro pšenici, prasata, vepřové produkty, vejce, mléčné výrobky, drůbež a drůbeží výrobky. Problémem v druhé oblasti přístupu na trh, tarifkace, byl fakt, že u většiny produktů byl původní tarif tak velký, že i po jeho snížení byl dostatečně vysoký, aby zabránil případným dovozům. Velká část produktů navíc podléhala zvláštním a ochranným opatřením (SSG), což znamenalo možnost uvalit zvýšené clo v případě výrazného zvýšení dovozu.

Li & Wang (2008) ve svém článku píše, že vývozní dotace EU, ačkoliv byly do konce roku 1999 sníženy z 31 % na 14 %, stále tvoří 90 % vývozních dotací celého světa. Příspěvky v rámci společné zemědělské politiky však ve stejném období vzrostly z 24,9 mld. USD na 39,5 mld. USD. Z tohoto důvodu se reálné vývozní dotace celkově snížily pouze o třetinu, místo plánovaných 55 %.

Spojené státy americké

Pozice USA ohledně domácí podpory byla hodně podobná EU, a to zejména díky výjimkám uděleným pro dotace ve formě přímých plateb na podporu omezení produkce. Tyto platby jsou totiž dominantní formou domácí podpory ve Spojených státech amerických.

V oblasti přístupu na trh se USA rozhodly u řady produktů, které by mohly být ohroženy dovozem, snížit tarifní opatření pouze v rámci minimální kvóty, tedy o 15 %. Jednalo se o rostlinný olej, arašídový burákový olej, cukr, bavlnu, tabák, hovězí a většinu mléčných výrobků. Na druhou stranu USA snížily tarifní opatření na pšenici (kromě tvrdé pšenice) o 55 % a na kukuřici o 75 %. V produkci obou komodit mají Spojené státy americké komparativní výhodu, a proto nepotřebují téměř žádnou formu podpory (Ingersent a spol., 1995).

U vývozních dotací se Spojené státy zavázaly ke kvantitativním redukcím na určité komodity, včetně pšenice, rýže, rostlinného oleje a vajec v průběhu let 1995-2000. I přes dosažené snížení vývozních dotací, Li & Wang (2008) kritizují USA za využívání exportních úvěrů, které mají

ve svém důsledku podobný efekt jako vývozní dotace. Exportní úvěry ve Spojených státech amerických tvoří téměř 90 % celosvětových exportních úvěrů (dalších 7 % pochází z Evropské unie). Problém je, že rozvojové země, i kdyby chtěly poskytnout podobnou podporu, nemají potřebné finanční zdroje k jejímu uskutečnění.

Dohoda vyvolala relativně vysokou redukcí vývozních dotací u konkurenceschopných komodit včetně obilí a olejnatých semen. Na druhou stranu komodity, ve kterých neměly USA konkurenční výhodu a na které byla uvalena protekcionistická opatření, jako je například cukr nebo mléčné výrobky, byly dohodou zasaženy jen mírně. Navzdory tarifkaci a snižování tarifních opatření zůstávaly tyto komodity i nadále chráněny (Ingersent a spol., 1995). Celkový výsledek dohody byl pro Spojené státy americké velmi příznivý.

Cairnská skupina

Před uzavřením dohody bylo odhadováno, že ochrana zemědělství v průmyslových ekonomikách způsobovala pokles celkové hodnoty zemědělských vývozů Cairnské skupiny o více než jednu polovinu. (Ingersent a spol., 1995). To vysvětluje, proč se Cairnská skupina, stejně jako USA, snažila o co největší snížení protekcionistických opatření. Ačkoliv se protekcionistická opatření nakonec nesnížila tak, jak si to původně Cairnská skupina přála, výsledek dohody byl pro tuto vývozně založenou skupinu států jednoznačně pozitivní.

Rozvojové ekonomiky

Podle odhadů měly rozvojové ekonomiky díky lepšímu přístupu na trh očekávat růst celosvětového podílu vývozů v zemědělském sektoru. Státy však začaly čelit prudkému nárůstu dovozů levných, vyspělými státy dotovaných potravin (Rakotoarisoa, Iafrate a Paschali, 2011). Ačkoliv byli všichni členové povinni liberalizovat zemědělský obchod, mnoho rozvojových zemí již odstranilo značnou část obchodních bariér během období strukturálních změn v 80. letech minulého století. (viz kapitolu 5.1). Kvůli Dohodě o zemědělství rozvojové ekonomiky podstoupily další vlnu snižování obchodních bariér, což je učinilo mnohem zranitelnějšími (Anderson & Will, 2005). Rozvinuté ekonomiky, ačkoliv měly snížit svá tarifní opatření o větší procentuální podíl, měly původně mnohem větší úroveň protekcionismu a snížení tak nebylo schopné tento propad vyrovnat. Rozvojové ekonomiky na tom tedy byly po

podepsání dohody a snížení bariér obchodu hůře. Typickou obětí této dohody se stal venkovský farmář reprezentující rozvojové ekonomiky soupeřící s levnými, dotovanými potravinami mezinárodních společností (Li & Wang, 2008).

6.2 Katarské kolo

Po velkém antiglobalizačním protestu v Seattlu v roce 1999 se podařilo WTO začít nové kolo vyjednávání v katarském hlavním městě Dauhá. Cílem tohoto vyjednávacího kola, jak organizace uvádí, bylo docílit smysluplné liberalizace. V rámci jednání proběhla během minulého desetiletí zasedání v Cancúnu, Ženevě, Singapuru a Hongkongu.

Hlavními vyjednávacími stranami byly:

- USA
- EU
- G10: země silně chránící své zemědělství v čele s Japonskem, Švýcarskem a Norskem
- G90 – země ACP, Afriky a LDCs (nejméně rozvinuté země)
- G20 – relativně vyvinuté rozvojové země usilující o reformu zemědělského obchodu včetně Argentiny, Brazílie, Číny, Egypta, Indie, Indonésie, Mexika, Nigerie, Pákistánu a Thajska

Na rozdíl od uruguayského kola byly hlavními vyjednávacími zeměmi rozvojové ekonomiky. Obzvláště významnou roli ve vyjednávání hrála skupina G20 usilující, o co největší redukci farmářských dotací ve vyspělých ekonomikách a výhodnější podmínky v rámci zvláštních a rozdílných zacházení pro rozvojové ekonomiky. Země se však nebyly schopny dohodnout na žádném ze tří základních pilířů (domácí podpora, přístup na trh a zahraniční podpora) ani na ostatních ustanoveních, a proto byla jednání přerušena.

Ministerská konference na Bali

Po 10 letech, během kterých nedošlo k žádnému posunu v jednání proběhla v prosinci 2013 v pořadí 9. ministerská konference WTO na Bali. Během této konference byla předložena řada návrhů, a nakonec se členské státy dohodly ve třech oblastech: usnadnění obchodu, potravinové bezpečnosti a zvláštním a rozdílném zacházení pro rozvojové země (Wilkinson a spol., 2014).

a) Usnadnění obchodu

Usnadnění obchodu bylo původně navrženo EU během ministerské konference v Singapuru již v roce 1996, ale prosazeno bylo až během konference na Bali. Hlavním cílem bylo urychlit mezinárodní obchod pomocí efektivnějších a více transparentních celních procedur. Usnadnění obchodu se zároveň stalo nejdůležitější částí ‚balíčku z Bali‘, protože uděluje státům právně závazné povinnosti provést určité reformy. Usnadnění obchodu obsahovalo dvě části. První část se starala o pravidla a technické aspekty mezinárodního obchodu. Druhá část dávala rozvojovým zemím možnost nedodržet požadavky první části v případě, že jim nebude poskytnuto adekvátní zvláštní a rozdílné zacházení a technická a finanční pomoc (Wilkinson a spol., 2014).

Odhady celkového zisku z této části dohody se výrazně liší a pohybují se v rozmezí od 68 miliard USD do 1 biliónu USD. Navrhovatelé se domnívají, že většina tohoto zisku by měla připadnout rozvojovým ekonomikám (The Economist, 2013). Usnadnění obchodu nepochybně přinese nárůst exportu z a mezi rozvojovými zeměmi. Na druhou stranu se země ještě více otevřou mezinárodnímu obchodu a s ním i importu dotovaných zemědělských výrobků.

Wilkinson a spol. (2014) tvrdí, že většinu nákladů spojených s reformami budou muset zaplatit rozvojové země, protože většina požadovaných reforem v zemích OECD již platí. Domnívají se, že navzdory druhé části, která rozvojovým státům zaručí určitou pomoc při prosazování reforem, většina zisku z této dohody opět skončí v rozvinutých zemích.

b) Potravinová bezpečnost

Vyjednávání této části, bylo kvůli rozdílným názorům jednotlivých stran velmi obtížné. Největší rozpory však nastaly mezi USA a Indií. V září 2013 totiž v Indii vešel v platnost zákon, který farmářům garantoval minimální výkupní ceny základních potravin, které byly posléze za zvýhodněné ceny prodány chudé části obyvatelstva. To se nelíbilo ostatním státům, protože tento zákon měl narušovat maximální potravinové dotace. Výsledkem byl kompromis, který tento a podobné zákony s omezenou platností do 11. ministerského zasedání v prosinci roku 2017 povolil.

c) Zvláštní a rozdílné zacházení pro rozvojové země

Cílem těchto opatření byla snaha urychlit integraci nejchudších členů WTO. Byl vytvořen monitorovací mechanismus, který průběžně hodnotí, zda se jednotlivým rozvojovým zemím dostává patřičné pomoci při implementování dohod. Dále byla odstraněna domácí podpora v obchodě s bavlnou a výrobkům z nejméně rozvinutých zemí byl umožněn bezcelní a bez kvóťový přístup na trhy vyspělých ekonomik.

Ministerská konference v Nairobi

V pořadí již 10 ministerská konference v hlavním městě Keni navázala na konferenci z Bali a přinesla další liberalizaci mezinárodního obchodu. Největším úspěchem konference v zemědělství byla dohoda o eliminaci vývozních dotací. Rozvinuté ekonomiky se zavázaly odstranit dotace do roku 2020, zatímco rozvojové země mají na tuto reformu čas až do roku 2023. Tento krok je zároveň považován za největší úspěch WTO v rámci zemědělství. (Wilkinson a spol., 2016).

Wilkinson a spol. (2014, 2016) tvrdí, že přestože předchází dvě ministerské konference na Bali a v Nairobi byly pro rozvojové státy přínosné, zisky rozvinutých ekonomik z těchto konferencí jsou několikanásobně větší.

6.3 WTO a zvláštní aspekty zemědělství

WTO při vytváření mezinárodních zemědělských smluv bere do určité míry v úvahu i některé speciální vlastnosti zemědělství. Mezi nejdůležitější mechanismy, které tyto vlastnosti řeší, patří rozdělení domácí podpory do třech různých skupin v závislosti na velikosti škodlivého vlivu na obchod a zvláštní a rozdílné zacházení (SDT).

Hlavním cílem rozdělení domácí podpory do třech různých skupin je oddělit a minimalizovat „obchod narušující“ státní podporu od neutrální podpory, která pomáhá udržovat multifunkční zemědělství, tedy zemědělství, které vnímá i jiné složky, než je produkce potravin (například ochrana přírodních zdrojů, udržování krajiny nebo rozvoj rekreačního potenciálu). Problém ale zůstává v tom, že jakákoliv finanční podpora, kterou zemědělci dostanou (třeba na zkulturnění krajiny), je pro zemědělce finančním přínosem, který v určitém smyslu zároveň podporuje zemědělství a zvýhodňuje farmáře z rozvinutých zemí na úkor farmářů z rozvojových

ekonomik, kteří danou podporu nedostanou. Někteří autoři se proto domnívají, že tyto skupiny byly vytvořeny, aby vyspělé státy mohly i nadále finančně podporovat své agrární sektory (Gonzales, 2004). Rozvojové ekonomiky si tuto formu podpory ze státní kasy nemohou dovolit, a proto je vnímána jako nefér výhoda.

Po protestech, kterým WTO čelila kvůli zvýhodňování rozvinutých ekonomik, nabídla rozvojovým státům celkem 145 ustanovení o zvláštním a rozdílném zacházení (SDT) (Moon, 2011). Ty jsou součástí několika multilaterálních dohod. S ohledem na zemědělství SDT se nachází v Dohodě o zemědělství (AA), v Rozhodnutí o opatřeních, týkajících se možného záporného účinku reformního programu na nejméně rozvinuté a rozvojové země — čisté dovozce potravin a v Sanitární a fytosanitární dohodě (SPS). Tato ustanovení požadují po rozvinutých zemích, aby poskytly rozvojovým zemím preferenční přístup na své trhy a dále jim nabídly technickou a jinou pomoc, aby byly schopny splnit závazky plynoucí z dohod WTO způsobem, který pro ně bude výhodný nebo přinejmenším co nejméně poškodí jejich zájmy. Rozvojové země navíc mají povolenou řadu výjimek z povinného snižování celkové agregované míry podpor (AMS), a to ve všech třech oblastech, domácí podpory, přístupu na trh a vývozních dotacích. SDT jsou nicméně kritizována za přílišnou všeobecnost, která reálně neposkytuje pomoc jednotlivým zemím, protože schopnost exportovat a obstát na mezinárodních trzích je u každé země v této skupině velmi odlišná. Dalším problémem SDT je, že jsou určena pouze jako dočasná pomoc, neočekává se tedy, že budou na rozdíl od výše zmíněných skupin domácí podpory platit napořád.

7 Preferenční dohody

Mnohé subsaharské státy mají s Evropskou unií sjednané preferenční dohody, díky kterým platí nižší dovozní cla napří vstupu vybraných zemědělských produktů na společný evropský trh. Jedná se zejména o tyto dohody:

7.1 Všeobecný systém preferencí (GSP)

Tento systém byl vytvořen Evropským společenstvím v roce 1971 a zahrnoval všechny rozvojové země, které měly zájem být jeho součástí. V jeho rámci výrobky z účastnících se zemí získaly nerekiproční celní výhody. Jednalo se o snížené sazby na 7000 průmyslových, textilních a zemědělských výrobků. Na rozdíl od dohod z Lomé a Cotonou, EU tyto preference poskytuje jednostranně. Nevýhodou tedy je, že můžou být kdykoliv ze strany EU pozastaveny, což je činí méně předvídatelnými (Jelínek a spol., 2003).

7.2 Dohody z Lomé

Tyto dohody byla podepsány v roce 1975 s cílem zintenzivnit spolupráci mezi Evropským společenstvím a státy Afriky, Karibiku a Pacifiku (ACP). Jedná se o mnohostranné dohody o obchodu a rozvoji, ve kterých jsou všechny strany v rovnoprávném postavení. V rámci této dohody bylo zemím ACP povoleno dovážet do Evropského společenství tropické zemědělské plodiny a průmyslové zboží. Na více než 99 % produktů, které byly součástí této dohody, se neplatila žádná cla. Součástí těchto dohod bylo také vytvoření institucí, které měly podporovat spolupráci mezi zeměmi, a zavedení stabilizačního systému STABEX. Tento systém měl pomáhat zemím APC a poskytnout jim finanční pomoc v případě kolísavých cen vývozních komodit. Státy také mohly žádat o výhodné půjčky od Evropské investiční banky. V roce 1980 došlo k podepsání nové dohody z Lomé II, která rozšiřovala současnou spolupráci o zemědělství. Mezi další rozšíření patřil nástroj pro stabilizaci příjmů z vývozu nerostných surovin SYSMIN a vytvoření Centra pro technickou pomoc, které poskytovalo doporučení pro rozvoj zemědělství. Třetí rozšíření dohody proběhlo v roce 1984 v době potravinové krize. Ceny zemědělských produktů byly v této době velmi nízké a mnohé státy ACP čelily zhoršující se ekonomické situaci. Toto rozšíření se soustředilo zejména na podporu ekonomického a sociálního rozvoje, a to především v zemědělské produkci, potravinové bezpečnosti a snaze

zabránit dezertifikaci a erozi půdy. V roce 1990 bylo podepsáno nové rozšíření Lomé IV se splatností na 10 let. Hlavním rozdílem bylo, že rozvojová pomoc již začala být podmíněna strukturálními úpravami, které měly za cíl snížit zadluženost daných zemí. V oblasti obchodu se zachovaly nerekiproční preference a cla byla dále snížena. Asi 95,5 % vývozu z ACP do Evropy nepodléhalo celnímu zatížení. Speciální pomoc získaly nejméně rozvinuté státy, státy bez přístupu k moři a ostrovní státy. Po podpisu Lomé IV však došlo k významným politickým změnám. Pád komunismu způsobil, že západní Evropa začala obchodovat se střední a východní Evropou a státy ACP začaly ztrácet na důležitosti. Po roce 1995 proběhla další revize Lomé IV. Získání finanční pomoci bylo podmíněno dalšími sociálními a demokratickými pravidly.

První dohoda z Lomé byla důležitým milníkem ve spolupráci mezi ACP a Evropským společenstvím. Během let se postupně zvyšoval počet účastnících se zemí a zároveň rostl i objem obchodu. V 90. letech došlo k nárůstu státních dluhů, zvýšení chudoby a bylo zřejmé, že poskytnuté finanční prostředky končí v rukou elit. Po vzniku WTO byly dohody navíc kritizovány kvůli porušování principu nediskriminace a doložky nejvyšších výhod, dvou důležitých bodů, na kterých je WTO postavena. Z těchto důvodů byly dohody pozastaveny a v roce 2000 byla místo nich vyjednána nová dohoda, Dohoda z Cotonou.

7.3 Dohoda z Cotonou

Tato smlouva byla podepsána v největším městě afrického státu Benin, Cotonou v červnu roku 2000. Platnost smlouvy byla stanovena na 20 let s možností revize každých 5 let. Mezi hlavní cíle této dohody patří:

- ekonomický, kulturní a sociální rozvoj států ACP,
- mír, bezpečnost a demokracie,
- snižování chudoby,
- podpora regionální integrace,
- větší propojení ACP a světové ekonomiky,
- podpora podnikání.

Podobně jako Lomé IV, i tato dohoda klade důraz na lidská práva a demokracii. Dále se soustředí na zvýšení bezpečnosti, prevenci konfliktů a migraci.

7.4 Iniciativa vše kromě zbraní (EBA)

Tato iniciativa byla založena v roce 2001 a v současnosti povoluje nerekiproční bezcelní dovoz do Evropské unie pro veškeré zboží kromě zbraní a vojenské techniky dovážené ze 49 nejméně rozvinutých zemí světa (Rakotoarisoa a spol., 2011).

7.5 Jaký je přínos těchto preferenčních dohod a iniciativ?

Oficiální stránky těchto dohod popisují pouze pozitivní výsledky. Brenton a Ikezuki (2005) však tvrdí, že přínos z těchto nerekipročních preferencí má pouze malá skupina příjemců. Pro většinu subsaharských států navíc vývoz spadající do těchto preferenčních smluv reprezentuje pouze malou část z celkových vývozů. Ohledně recipročních smluv zase existují obavy, že tlak na africké státy vyvolaný ze strany vyspělých zemí, aby snížily cla na importované zboží, vyvolá destrukci místních odvětví.

8 Regionální integrace

Regionální ekonomická integrace umožňující volný obchod zboží, služeb, lidí a kapitálu je snem mnoha afrických zemí již zhruba 50 let. Regionální ekonomické komunity mají čím dál vyšší vliv a některá společenství již utváří užší politické unie. Podle Kayizzi-Mugerwa a spol. (2014) je africká integrace součástí širší rozvojové a transformační strategie, která v budoucnosti povede k vytvoření jednoho velkého celokontinentálního trhu. Ekonomické sbližování zemí je však velmi obtížné a je doprovázeno mnoha problémy. Naplnění tohoto cíle bude vyžadovat silné vedení a vytrvalost.

8.1 Proč by se měla Afrika více integrovat?

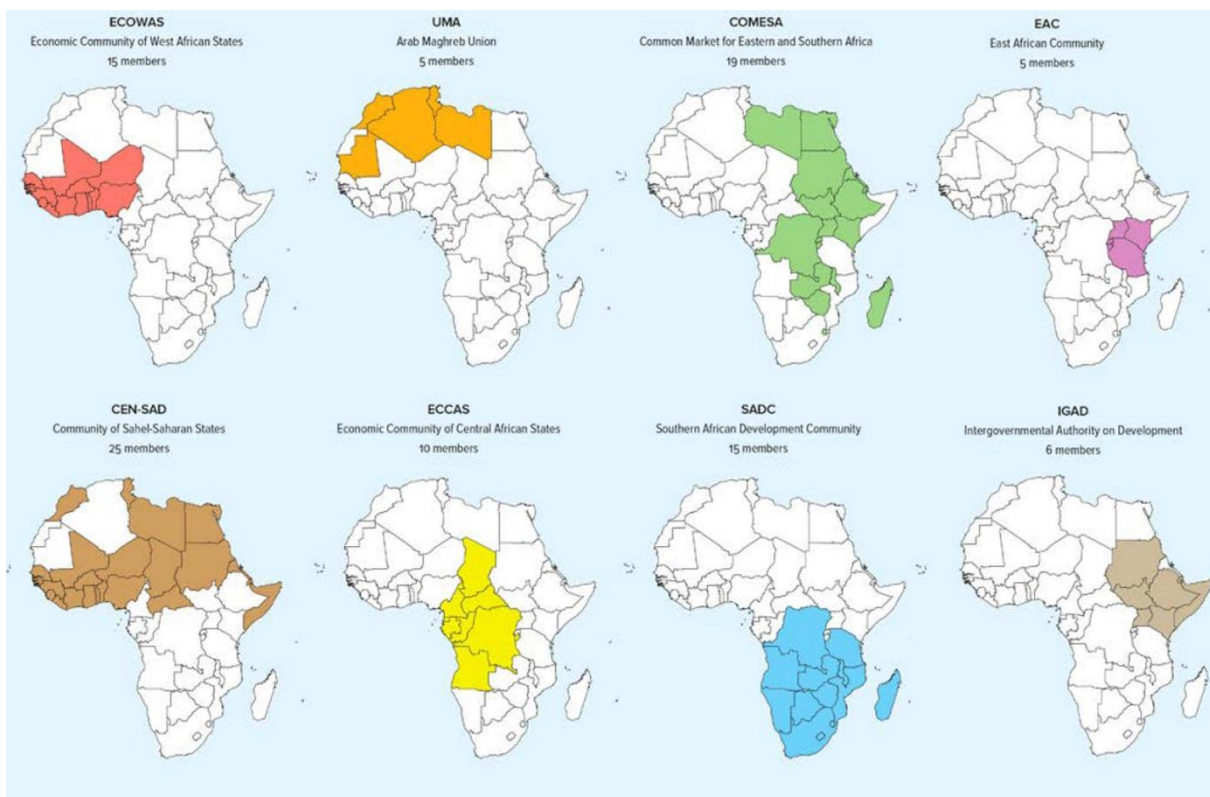
Regionální integrace v Africe dokáže zrychlit ekonomický růst a snížit chudobu a nezaměstnanost. Afričtí producenti, kteří získají přístup na nové, podobně rozvinuté trhy, získají nové zákazníky a stanou se konkurenceschopnějšími. Vyšší konkurenceschopnost a produktivita farem zvýší životní standardy u nejchudší skupiny obyvatelstva. Vyšší vývozy do sousedních států částečně eliminují problém nekonkurenceschopných výrobků kvůli vysokým transportním nákladům. Větší objemy obchodu podnítí vlády i jednotlivé firmy investovat do lepší infrastruktury, která zvýší konkurenceschopnost regionu v celosvětovém měřítku. Regionální integrace zrychlí přenos technologických inovací, které jim dále pomohou konkurovat rozvinutým ekonomikám. Patnáct afrických zemí, ve kterých žije téměř třetina obyvatelstva celého kontinentu, nemá přístup k moři. Většina států Afriky sdílí hranice se čtyřmi okolními státy, a proto obchod se sousedícími zeměmi se zdá být tím nejlepším východiskem (Kayizzi-Mugerwa a spol., 2014).

8.2 Úspěchy a problémy

Od počátku nového tisíciletí je vidět úctyhodný vývoj v regionálních obchodních smlouvách, zejména ve východní a jižní Africe. V západní Africe je naproti tomu proces integrace velmi pomalý a neefektivní. I přesto Afrika již oslavila řadu úspěchů. Mezi ty největší patří založení Africké unie (AU) v roce 2002 v jihoafrickém Durbanu a vytvoření řady regionálních ekonomických společenství, které prosazují hlubší integraci pomocí volného obchodu, celních unií a společných trhů. V současnosti se na kontinentu nachází 17 různých regionálních

obchodních bloků a každý stát může být členem více než jednoho. Osm z nich jsou oficiálně uznávané Africkou unií jako základní pilíře Afrického hospodářského společenství (AEC), které vzniklo v roce 1994 (viz obrázek 3).

Obrázek 1 Oficiálně uznávané regionální obchodní bloky

Zdroj: NEPAD, 2013

Zatímco výhody regionální spolupráce jsou evidentní, stále zde existuje mnoho problémů. Proces integrace je do značné míry brzděn nerozvinutou infrastrukturou (obzvláště špatnou nebo neexistující silniční a železniční sítí), nízkou produkční kapacitou a mnoha netarifními opatřeními, včetně pravidel původu a zdoluhavými celními procedurami. Regionální obchodní smlouvy se implementují velmi pomalu. Mnohonásobné členství v několika regionálních společenstvích zase způsobuje problémy kvůli různému stupni integrace a rozdílným právním předpisům. I když se africké vlády již několikrát dohodly na regionální integraci, jejich závazky byly často uvedeny do pozadí kvůli rozdílným národním zájmům. Další otázkou je společné

financování regionálních projektů. Měly by se náklady rozdělit podle očekávaných přínosů pro jednotlivé státy, nebo podle jejich ekonomické situace?

UN (2015) tvrdí, že africký kontinentální obchod má značné mezery. Jejich statistiky ukazují, že pouze 10 % z celkového mezinárodního obchodu v Africe je uskutečněno v rámci kontinentu (v EU tento podíl dosahuje 72 % a v Asii 52 %). Podle poradenské společnosti Ernst & Young není většina afrických ekonomik schopna vyrobit zboží, které samy poptávají. (Brenton a spol., 2011) V roce 2011 byly africké společnosti schopny uspokojit pouze 8 % z jejich poptávky po strojích, vozidlech a lodích. Na druhou stranu 75 % celkového exportu bylo tvořeno 4 kategoriemi komodit a pouze 6 % z těchto komodit bylo prodáno v Africe. Afrika tedy i přes hlubší integraci zůstane závislá na obchodu s ostatními kontinenty.

Brenton a spol. (2011) argumentují, že hlubší regionální integrace sníží obchodní a operační náklady a umožní firmám získat služby a dovednosti, které jsou nezbytné ke zvýšení produktivity a k produkci zboží s vyšší přidanou hodnotou. Kvůli podobnosti vegetace a přírodních zdrojů se mnoho ekonomů domnívá, že regionální integrace v subsaharské Africe má velmi omezený účinek. Breton a spol. však tvrdí, že regionální integrace může pomoci s rovnoměrným přerozdělením potravinových zdrojů z oblastí s vysokými přebytky do oblastí s deficitem. Argumentují, že existující statistiky ohledně rozsahu regionálního obchodu jsou značně podhodnoceny, protože kvůli absenci hraniční kontroly nezachycují velké množství obchodu se zbožím a službami. Výhody hlubší integrace jsou však zjevné. Uganda se například stala vývozcem vzdělání do východní Afriky. Distribuční společnosti v Jihoafrické republice zase investovaly velké množství finančních prostředků do řady afrických zemí, čímž zlepšily jejich infrastrukturu.

8.3 Nejúspěšnější africká uskupení

Východoafrické společenství (EAC)

Dosud největší pokrok v integraci regionu zaznamenalo nejmenší regionální uskupení 6 států nazývané Východoafrické společenství (Keňa, Tanzanie, Uganda, Burundi, Rwanda a Jižní Súdán). Společenství se podařilo úspěšně odstranit cla v intraregionálním obchodě a vytvořit společnou celní unii. Společný trh, který umožňuje všem výrobním faktorům pohybovat se neomezeně po území společenství začal platit v červenci 2010. Všichni členové se zavázali

otevřít svou ekonomiku, vytvořit regionální trhy v oblasti několika druhů služeb, odstranit omezení týkající se volného pohybu pracovníků a vzájemně uznávat akademickou a profesionální kvalifikaci. V listopadu 2013 se státy dohodly během následujících 10 let postupně harmonizovat monetární a fiskální politiku a vytvořit měnovou unii (Brenton a spol., 2011).

Jihoafriické rozvojové společenství (SADC)

SADC bylo založeno 1. dubna 1980 a v současné době má 15 členských států. Od roku 2000 státy tohoto společenství mezi sebou obchodují za preferenčních podmínek. V roce 2008 byla spuštěna zóna volného obchodu pro 85 % zboží a služeb. Zbýlých 15 % bylo liberalizováno v roce 2012, kromě Mosambiku, kterému byla udělena výjimka a který plně dokončil liberalizaci až v roce 2015. Společenství však plánuje další integraci včetně společné celní unie a měny (Brenton a spol., 2011).

Společný trh pro východní a jižní Afriku (COMESA)

COMESA byla založena v prosinci 1994 a v současné době má 20 členských států. Zóna volného obchodu zde platí od roku 2000, kdy se 9 členských států rozhodlo zrušit svá tarifní a netarifní opatření. V roce 2004 se do zóny přidaly další dva státy, Burundi a Rwanda. V současnosti zónu volného obchodu tedy tvoří 11 států. Obchod mezi státy volného obchodu a ostatními členskými státy je prováděn za preferenčních podmínek. V roce 2009 se státy dohodly na společné celní unii v rámci obchodu s nečlenskými státy (Brenton a spol., 2011).

9 Liberalizace zemědělství

Afrika by se bez mezinárodního obchodu neobešla. Otázkou však zůstává, zda by se měl obchod liberalizovat. Ačkoliv se volný obchod stal dominantní myšlenkou, vždy byl doprovázen kritikou. Německý ekonom Friedrich List ve své publikaci *Národní systém politické ekonomie* z roku 1846 prezentuje svou politicko-ekonomickou teorii, ve které vysvětluje, proč by nerozvinutý německý průmysl měl být chráněn před dovozem britských výrobků (Moon, 2011). Na znepokojivé důsledky volného obchodu, jako je vznik nedokonalé konkurence, poukazuje i americký ekonom a nositel Nobelovy ceny za ekonomii v roce 2008 Paul Krugman. Ve svém článku Krugman (1987) konstatuje, že absence vládních zásahů vede k nedokonalé konkurenci, což v případě volného obchodu zvyšuje prosperitu jedné země na úkor druhé.

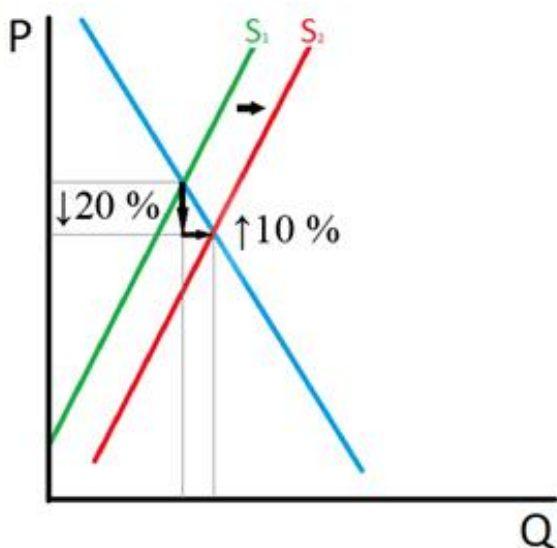
Od poloviny 90. let bylo odstraněno mnoho bariér a mezinárodní obchod se stal mnohem snazším. Mnohé africké země snížily nebo úplně odstranily exportní cla na agrární produkty a začaly poskytovat dotace na určité produkty. Ani tyto kroky ale nepomohly odstranit schodek obchodní bilance. Někteří autoři vidí příčinu tohoto schodku v příliš velké liberalizaci v době, kdy místní zemědělství dosud není schopné konkurovat zahraničním firmám. Jiní autoři zase poukazují na nevýhodné zákony a mezinárodní dohody, které jednostranně ‚nahrávají‘ rozvinutým ekonomikám. Existují názory, že liberalizace může přispět k potravinové soběstačnosti a ekonomickému růstu. Jiní autoři se ale domnívají, že takováto politika je v současném stádiu vývoje pro Afriku spíše škodlivá. Liberalizace díky svému vlivu na snižování cen snižuje růst HDP a tím zpomaluje redukci chudoby. Současné argumenty pro liberalizaci mezinárodního obchodu jsou založeny na analytických studiích, které často nejsou schopny zahrnout poznatky z literatury ohledně rozvoje zemědělství. Příkladem může být fakt, že zemědělci v mnoha rozvojových ekonomikách čelí mnoha tržním selháním, která mohou významně snížit jejich schopnost generovat zisk. Nízký zisk zemědělcům brání investovat do technologií, které by jim umožnily zvýšit přidanou hodnotu. Tento problém v mnohých případech blokuje rozvoj a každým rokem tak snižuje konkurenceschopnost místních farmářů.

Moon (2011) ve svém článku popisuje čtyři hlavní důvody, proč by státy měly chránit svá zemědělství:

1. Potravinová bezpečnost: Téměř každá země se na základě svých potřeb snaží zachovat si alespoň částečnou potravinovou soběstačnost, aby se zcela nemusela spoléhat pouze na zahraniční obchod. To je důležité zejména z důvodu ochrany před nepředvídatelnými událostmi jako je válka nebo epidemie.

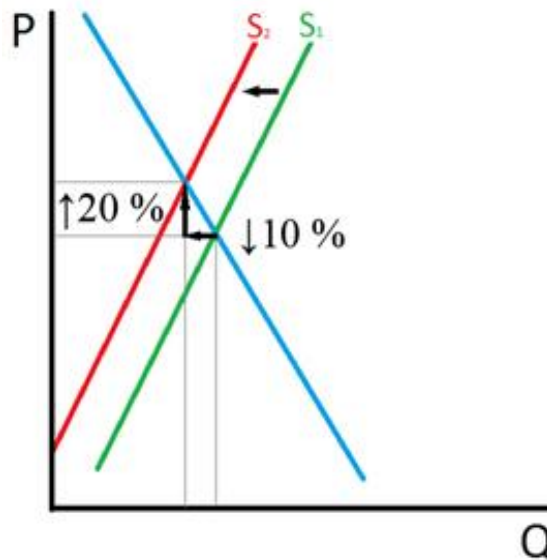
2. Ochrana proti cenovým fluktuacím: Součástí zemědělského protekcionismu je i snaha zmírnit tržní fluktuace, které jsou pro zemědělství typické. Zemědělská poptávka je obecně neelastická, což znamená, že ceny potravin se mohou mnohonásobně snížit v případě nadúrody (Viz graf 4), a zároveň mnohonásobně zvýšit v případě neúrody (Viz graf 5).

Graf 4: Dvojnásobné snížení ceny v případě zvýšení nabídky

Zdroj: Vlastní tvorba

Graf 5: Dvojnásobné zvýšení ceny v případě snížení nabídky

Zdroj: Vlastní tvorba

V případě nízkých cen mohou průmyslové firmy okamžitě snížit výrobu a propustit část svých zaměstnanců. V případě zemědělství je ale většina kapitálu fixní, a proto musí zemědělci většinu této ztráty nést sami. Touto vysokou cenovou fluktuací je nejvíce zasažena spodní sociální třída a drobní farmáři z nejméně rozvinutých a rozvíjejících se zemí.

3. Udržitelnost zemědělské produkce: Soudobí *udržitelný rozvoj* se stalo populárním díky studii z roku 1987 *Naše společná budoucnost*, známé také jako Zpráva Brundlandové (1987). Zpráva se snažila přimět společnost, aby brala v úvahu zájmy budoucích generací při současném

rozhodování o přírodním a ekologických zdrojích. Udržitelnost zemědělské produkce se stala často diskutovaným tématem zejména kvůli průmyslovému zemědělství, které je charakterizované velmi vysokou spotřebou elektrické energie a chemických prostředků, intenzivním řízením a upřednostňováním jednotnosti před rozmanitostí jak v produktech, tak v prostředí. Podpora udržitelnosti zemědělské produkce proto může být vnímána jako snaha řešit problémy vznikající průmyslovým hospodářstvím, včetně vyčerpávání neobnovitelných zdrojů, degradace půdy, nadměrného používání závlahové vody a ekologické stopy vzniklé zemědělskými chemikáliemi. Nejrozsáhlejší hodnocení světového ekosystému *Hodnocení ekosystémů k miléniu* (MA, 2005), které proběhlo pod záštitou Organizace spojených národů (UN), došlo k závěru, že růst zemědělské produktivity ve 20. století byl doprovázen degradací globálního ekosystému. Moderní zemědělství je postavené na monokultuře, která může vést k poklesu genetické diverzity. Její zachování je však velmi důležité pro budoucí šlechtění a růst produktivity jednotlivých plodin.

Zemědělci ale budou pěstovat své plodiny udržitelným způsobem pouze za následujících dvou podmínek:

- Pokud degradace půdy a nedostatky vody negativně ovlivní jejich příjmy během života.
- Pokud farmáři plánují předat půdu svým dětem.

Za jiných podmínek je velmi složité přimět farmáře, aby se vzdali části svého příjmu a udržovali svou půdu lépe (Moon, 2011).

Otázkou tedy zůstává, zda volný obchod dokáže přispět k udržitelnosti zemědělství. Problémem volného obchodu je zvýšený tlak na ceny a snaha docílit co nejvyššího okamžitého zisku. Provozování udržitelného zemědělství, které je relativně dražší a nepřináší okamžité výsledky, je tak téměř opomíjeno. Znečištění ovzduší a vody, které jsou běžnou populací lehce zpozorovatelné, vytváří tlak na vládu, aby se jimi zabývala. Eroze půdy a nedostatek vody, hlavní problémy zemědělské udržitelnosti, však zákazníci ani běžnou populací zpozorovatelné nejsou. O těchto problémech vědí pouze zemědělci, a to teprve v delším časovém období. Ekologičtí ekonomové argumentují, že přírodní zdroje jsou často v rámci volného obchodu podhodnocovány. Ekonomický růst díky liberalizaci tak může být doprovázen vznikem ekologických stop a nevratnou ztrátou biodiverzity v jižní části planety (Andersson & Lindroth,

2001). Blandford (1999) ve svém článku píše, že jedinou možností, jak by liberalizace mohla pomoci, je speciální označení produktů, které byly vyprodukovány ekologicky udržitelným způsobem. Spotřebitelé po celém světě s vyšším ekologickým cítěním by se tak mohli rozhodnout zaplatit za daný produkt o něco více a mít jistotu, že podporují životní prostředí. Ani toto opatření by však nedokázalo zvrátit negativní dopady, které by volný obchod způsobil.

4. Problémy nejméně rozvinutých zemích (LDCs): I přes rostoucí ekonomickou globalizaci stále existuje velký rozdíl mezi rozvojovými (zejména subsaharskou Afrikou) a rozvinutými ekonomikami. FAO (2009) odhaduje, že necelá 1 miliarda lidí trpí podvýživou. Vzhledem k tomu, že více než dvě třetiny lidí postižených chudobou bydlí na farmách nebo ve venkovských oblastech, zvýšení zemědělské produktivity se zdá být vhodným způsobem její redukce. Globální poptávka po potravinách, která se má do roku 2050 zdvojnásobit, podtrhuje důležitost růstu zemědělské produktivity. Velká mezera mezi africkým aktuálním a potenciálním produktem je pro kontinent výzvou a zároveň příležitostí ke zvýšení nabídky, aby se vyrovnala s rostoucí poptávkou. K tomu Afrika potřebuje rozsáhlé investice do infrastruktury a technologií v souladu se sociálními a ekologickými charakteristikami kontinentu. Liberalizace zemědělství ale brání tomuto africkému potenciálu, protože drobní afričtí zemědělci nemůžou konkurovat zemědělským společnostem z rozvinutých zemích s dobrou infrastrukturou a státními dotacemi. Špatný přístup k financím a technologiím, nízká produktivita a špatná infrastruktura v Africe brání kontinentu, aby profitoval z volného obchodu. Chang (2009) uvádí, že téměř všechny rozvinuté ekonomiky včetně Spojeného království a Spojených států amerických spoléhaly na protekcionistická opatření během raného stádia vývoje svých průmyslových odvětví. Zemědělství není v tomto smyslu od průmyslu nijak odlišné. Chang proto upozorňuje, že rozvojové ekonomiky mají právo na protekcionistická opatření. Bez ochrany zemědělství by totiž ztratily možnost úspěšné industrializace a konvergence s rozvinutým světem. Ani Německo, Jižní Korea a Tchaj-wan by se ve svém raném stádiu vývoje bez ochrany zemědělství neobešly. Proč by tedy subsaharská Afrika měla přestat své zemědělství chránit? Chang proto navrhuje multilaterální regulaci objemu obchodu namísto multilaterální liberalizace. Odůvodňuje to tím, že liberalizace ve stejné míře u rozvinutých a rozvojových zemí by zvětšila ekonomické výhody zemědělského sektoru v rozvinutých

ekonomikách, které díky desetiletím protekcionismu a staletím kolonializmu měly možnost vybudovat vysoce konkurenceschopný zemědělský sektor.

Závěr kapitoly

Liberalizace zemědělství na celosvětové úrovni, tak jak ho prosazuje WTO je pro Afriku ekonomicky nevýhodná. Africké trhy nejsou dostatečně rozvinuté a místní farmáři nejsou schopni za podmínek volného obchodu konkurovat společností z rozvinutých zemí. Afrika by tedy měla nejprve liberalizovat mezinárodní obchod v rámci kontinentu a snažit se primárně obchodovat s podobně rozvinutými zeměmi. Liberalizace mezinárodního obchodu má však i další úskalí, a tím je především její vliv na životní prostředí. Liberalizace totiž tlačí producenty k co nejnižším cenám, což vede k neudržitelné zemědělské a průmyslové výrobě a narušení biodiversity. Ačkoliv volný obchod v rámci Afriky je pro kontinent výhodný, je třeba nastolit standardy, které zajistí ochranu životního prostředí.

10 Závěr a doporučení

Subsaharská Afrika je region s velkou chudobou, hladomorem a rychle rostoucí populací. Pokud se tento stav nepodaří zlepšit, hrozí regionu velké problémy. V situaci, kdy většina chudých na kontinentě žije na venkově a věnuje se zemědělství, se zlepšení životních podmínek na farmách jeví jako perfektní řešení. Na první pohled jednoduché řešení však vyžaduje řadu komplexních změn, díky kterým se region stane konkurenceschopnějším. Tato diplomová práce se věnovala právě těmto změnám.

Ještě než vyrostou plodiny na polích, je třeba vyřešit řadu problémů. Největším z nich je postupná degradace půdy. Ta degraduje zejména kvůli nízkému přísunu živin a/nebo vody. Práce rozebírala oba dva faktory a navrhla konkrétní řešení, jak přísun živin díky lepšímu hnojení a efektivnějšímu vodnímu managementu zvýšit. Je však důležité, aby tato řešení byla environmentálně udržitelná a nepoškozovala místní, ani globální biodiverzitu. Velmi důležité je také používání kvalitního osiva a moderních technologií. S oběma faktory mají africké země problémy. Hlavní příčinou chybějících vodních systémů, hnojiva, moderních technologií a osiva je častý nedostatek finančních prostředků. Banky a nebankovní instituce v subsaharské Africe mají omezený přístup k informacím ohledně platebních schopností obyvatelstva, a proto často půjčují peníze s vysokými úroky. Jelikož získání většího množství informací o platební schopnosti je složité, v některých případech zcela nemožné, autor této práce navrhuje jiné řešení. Farmářské rodiny, pokud by se organizovaly do různých spolků a ručily za sebe navzájem, by mohly získat půjčky mnohem výhodněji. Tyto spolky však mají i řadu dalších výhod. Více lidí znamená více zkušeností a farmáři tak mezi sebou můžou sdílet své poznatky z pěstování. Bylo navíc dokázáno, že farmáři přebírají nové informace od ostatních farmářů s větší důvěrou a spíše je aplikují, než když jim je doporučí některá ze zahraničních nevládních nebo neziskových organizací. Třetí výhodou spolků je větší vyjednávací síla v rámci smlouvání o výkupních cenách. Spolky mají možnost nabízet větší množství produktů a organizovat dopravu tak, aby dosáhly nižších transportních nákladů a zároveň se staly zajímavějšími obchodními partnery větších společností.

K vyšší zemědělské konkurenceschopnosti je také potřeba změna legislativu. Na státní úrovni se jedná zejména poskytování snadnějšího přístupu k informacím a o úpravu vlastnických práv.

Farmáři v subsaharské Africe často nevládnou pole, které obdělávají, což je vede k tomu, že se o půdu téměř nestarají a půdní fond tak degraduje. Změna vlastnictví by zvýšila jejich motivaci půdu hnojit a zabezpečit jí pravidelný přísun vody. Mezinárodní obchod se od 80. let minulého století hodně změnil. Subsaharské státy snížily obchodní bariéry a jsou otevřenější. Tyto liberalistické tendence na nekonkurenceschopných trzích však způsobily, že se mnoho států stalo čistými potravinovými dovozci. Velký podíl na liberalizaci zemědělství má i WTO a její multilaterální dohody, díky nimž se subsaharská Afrika ještě více otevřela. Rozvinuté ekonomiky výměnou za zpřístupnění afrického trhu slíbily snížit zemědělské dotace. Jejich redukce však byla menší, než se předpokládalo, a afričtí farmáři zůstali i nadále nekonkurenceschopní v porovnání s agrárními společnostmi z vyspělých zemí, které získaly přístup na jejich trhy. Afrika tak získala přístup k levnějším potravinám, ale místní farmáři přestali být schopni prodávat své produkty a zchudli. Světová liberalizace mezinárodního obchodu nekonkurenceschopné Africe nepomohla a ani jí pomoci nemůže. Afrika má řadu výše popsaných ekonomických, sociálních, strukturálních a právních problémů, bez jejichž vyřešení místní farmáři nebudou schopni konkurovat vyspělému světu. Mnozí autoři, včetně autora této práce však nedoporučují liberalizaci zemědělství i z dalších důvodů. Domnívají se, že zemědělský sektor je příliš specializovaný na to, aby se s ním při rozhodování o multilaterálních dohodách zacházelo stejně jako s průmyslem. Zemědělství je multifunkční, je spojeno s environmentální udržitelností a potravinovou bezpečností. Každá země potřebuje jiné obchodně-politické zákony, aby dosáhla mnoha odlišných cílů v zemědělství. Současné globální řízení zemědělství, kterému dominuje ideologie volného obchodu, je příliš krátkozraké na to, aby uspokojilo zemědělské cíle jednotlivých zemí a zároveň zachovávalo environmentální udržitelnost.

Subsaharské státy by spíše než obchodovat s rozvinutými ekonomikami, měly rozšířit svoji spolupráci a obchod primárně v rámci regionu. To umožní farmářům přístup na nové, podobně konkurenceschopné trhy a naučí je mnoha dovednostem. Je zřejmé, že existují moderní technologie, které si Afrika vyrobit sama neumí a musí si je koupit mimo kontinent. I přesto však regionální obchod může Africe pomoci.

Seznam použité literatury

- ALTIERI, Miguel, Clara NICHOLLS, Rene MONTALBA a Paul REICH. 2017. Technological Approaches to Sustainable Agriculture at a Crossroads: An Agroecological Perspective. *Sustainability*. **9**(3): 349. ISSN 2071-1050.
- ANDERSSON, Jan Otto a Mattias LINDROTH. 2001. Ecologically unsustainable trade: domestic policies and international trade commitments. *Ecological Economics*. **37**(1): 113-122. ISSN 09218009.
- ANDERSON, Kym a Will MARTIN. 2005. Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda. *The World Economy*. 2005, **28**(9): 1301-1327. ISSN 0378-5920.
- ARAYA, Abrha. a Leo STROOSNIJDER. 2010. Effects of tied ridges and mulch on barley (*Hordeum vulgare*) rainwater use efficiency and production in Northern Ethiopia. *Agricultural Water Management*. **97**(6): 841-847. ISSN 0378-3774.
- BENEŠ, Michal. 2006. *Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda*. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. ISSN 1801-4496.
- BLANDFORD, David. 1999. Emerging public concerns in agriculture: domestic policies and international trade commitments. *European Review of Agriculture Economics*. **26**(3): 409-424. ISSN 1464-3618.
- BRENTON, Paul, Nora DIHEL, Ian GILLSON a Mombert HOPE. 2011. Regional trade agreements in sub-Saharan Africa: supporting export diversification. *Africa Trade Policy Notes*, 15. Washington, DC: Světová banka.
- BRENTON, Paul a Takako IKEZUKI. 2005. *The Value of Trade. Preferences for Africa*, [online]. Washington, DC, USA: Světová banka. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: documents.worldbank.org/curated/en/425201468211773833/The-value-of-trade-preferences-for-Africa.
- BRUNDTLAND, Gro Harlem. 1987. *Our common future*. New York: Oxford University Press. ISBN 01-928-2080-X.
- BusinessInfo.cz. 2011. *Vnější ekonomická rovnováha*. [online]. Praha, Česká republika: Czech Trade. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/vnejsi-ekonomicka-rovnovaha-4484.html>.
- BusinessInfo.cz. 2016. *Zemědělství ve Světové obchodní organizaci (WTO)*. [online]. Praha, Česká republika: Czech Trade. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/zemedelstvi-ve-wto-7190.html>
- BYERLEE, Derek, Alain DE JANVRY a Elisabeth SADOULET. 2009. Agriculture for Development: Toward a New Paradigm. *Annual Review of Resource Economics*. **1**(1): 15-31. ISSN 1941-1340.
- CELLINI, Roberto a Anna SOCI. 2002. Pop competitiveness. *BNL Quarterly Review*. **55**(220): 71-101. ISSN 0005-4607.

- CIHELKOVÁ, Eva. *Světová ekonomika: obecné trendy*. Praha: C.H. Beck. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-155-0.
- CROSER, Johanna a Kym ANDERSON. 2011 Agricultural Distortions in Sub-Saharan Africa: Trade and Welfare Indicators, 1961 to 2004. *The World Bank Economic Review*. **25**(2): 250-277. ISSN 0258-6770.
- DISDIER, Anne-Célia, Lionel FONTAGNÉ a Mondher MIMOUNI. 2008. The Impact of Regulations on Agricultural Trade: Evidence from the SPS and TBT Agreements. *American Journal of Agricultural Economics*. **90**(2): 336-350. ISSN 00029092.
- DUFLO, Esther, Michael KREMER a Jonathan ROBINSON. 2008. How High Are Rates of Return to Fertilizer? Evidence from Field Experiments in Kenya. *American Economic Review*. **98**(2): 482-488. ISSN 0002-8282.
- ESWARAN, Hari, Russell ALMARAZ, Evert VAN DEN BERG a Paul REICH. 1997. An assessment of the soil resources of Africa in relation to productivity. *Geoderma*. **77**(1): 1-18. ISSN 0016-7061.
- FAO. 2009. *Reform of the committee on world food security: Final version* [online]. Řím, Itálie: Food and Agriculture Organization. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: http://www.fao.org/unfao/bodies/cfs/cfs35/index_en.htm
- FOSTER, Andrew D., Mark R. ROSENZWEIG, Evert VAN DEN BERG a Paul REICH. 1995. Learning by Doing and Learning from Others: Human Capital and Technical Change in Agriculture. *Journal of Political Economy*. **103**(6): 1176-1209. ISSN 0022-3808.
- FOSU, Augustin. K. 1992. Effect of Export Instability on economic Growth in Africa. *The Journal of developing Areas* **26**(3): 323-32
- FOUILLEUX, Eve, Nicolas BRICAS a Arlène ALPHA. 2017. Feeding 9 billion people: global food security debates and the productionist trap. *Journal of European Public Policy*. **24**(11): 1658-1677. ISSN 1350-1763.
- FOX, Patrick, Johan ROCKSTRÖM, Evert VAN DEN BERG a Paul REICH. 2003. Supplemental irrigation for dry-spell mitigation of rainfed agriculture in the Sahel: Human Capital and Technical Change in Agriculture. *Agricultural Water Management*. **61**(1): 29-50. ISSN 0378-3774.
- GONZALES, Carmen G. 2004. Trade liberalization, food security, and the environment: The neoliberal threat to sustainable rural development. *Transnational Law & Contemporary Problems*, **14**(2): 419-445. ISSN 1058-1006
- GORE, Charles, Zeljka KOZUL-WRIGHT, R.C. IZAURRALDE, S.S. MALHI a M. MOLINA-AYALA. 2011. An Overview of UNCTAD's Least Developed Countries Report 2010: Towards a New International Development Architecture for LDCs. *The European Journal of Development Research*. **23**(1): 3-11. ISSN 0957-8811.

- HCAST. 2016. *Treadle pump, reliable method of irrigation*. [online]. Kathmandu, Nepal: Himalayan College of Agricultural Sciences and Technology. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://www.hicast.edu.np/news/32>
- CHANG, Ha-Joon. 2009. Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent. *The Journal of Peasant Studies*. **36**(3): 477-515. ISSN 0306-6150.
- CHRISTIAENSEN, Luc a Yasuyuki TODO. 2014. Poverty Reduction During the Rural–Urban Transformation – The Role of the Missing Middle. *World Development*. **63**: 43-58. ISSN 0305-750X.
- INGERSENT, Kevin, Anthony John RAYNER a Rick HINE. 1995. Ex-Post Evaluation of the Uruguay Round Agriculture Agreement. *The World Economy*. **18**(5): 707-728. ISSN 0378-5920.
- Investopedia. 2017. *Absolute Percentage Growth*. [online]. New York, USA: Investopedia [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/terms/a/absolute-percentage-growth.asp>
- JAMA, Bashir, Gonzalo PIZARRO, Rene MONTALBA a Paul REICH. 2008. Agriculture in Africa: Strategies to Improve and Sustain Smallholder Production Systems. *Annals of the New York Academy of Sciences*. **1136**(1): 218-232. ISSN 0077-8923.
- JAMA, Bashir, Rob A. SWINKELS, Roland J. BURESH a Paul REICH. 1997. Agronomic and Economic Evaluation of Organic and Inorganic Sources of Phosphorus in Western Kenya: Strategies to Improve and Sustain Smallholder Production Systems. *Agronomy Journal*. **89**(4): 597. ISSN 0002-1962.
- JELÍNEK, Petr, Jan V. KROUŽEK a Martin NÁPRSTEK. 2003. Rozvojová politika Evropské unie. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISBN 80-865-0633-9.
- KAHINDA, Jean-marc Mwenge, Johan ROCKSTRÖM, Akpofure E. TAIGBENU a John DIMES. 2007. Rainwater harvesting to enhance water productivity of rainfed agriculture in the semi-arid Zimbabwe: Strategies to Improve and Sustain Smallholder Production Systems. *Physics and Chemistry of the Earth*. **32**(15-18): 1068-1073. ISSN 1474-7065.
- KAYIZZI-MUGERWA, Steve, John C. ANYANWU a Pedro CONCEIÇÃO. 2014. Regional Integration in Africa: An Introduction. *African Development Review*. **26**(1): 1-6. ISSN 10176772.
- KRAUS, Josef, Eva DYKOVÁ a Jiřina ŠLAISOVÁ. 2006. *WTO a zemědělství: pracovní příručka*. Praha: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky. ISBN 80-866-7137-2.
- KRUGMAN, Paul Robin. 1987. Is Free Trade Passé? *Journal of Economic Perspectives*. 1987: **1**(2): 131-144. ISSN 0895-3309.
- LAUTENSACH, Sabina. 2010. Economic Importance of Agriculture for Poverty Reduction. *Journal of Human Security*. **6**(3): 73-79. ISSN 1835-3800.

- LI, Xiaozhen a Wei WANG. 2008. WTO Agreement on Agriculture: A Developing Country Perspective. *Journal of Politics and Law*. **1**(2). ISSN 1913-9055.
- LIGON, Ethan, Elisabeth SADOULET, Akpofure E. TAIGBENU a John DIMES. 2017. Estimating the Relative Benefits of Agricultural Growth on the Distribution of Expenditures: Strategies to Improve and Sustain Smallholder Production Systems. *World Development*. **32**(15-18). ISSN 0305-750X.
- MA. 2005. Ecosystems and human well-being: Scenarios. *Millennium Ecosystem Assessment*. Island Press, Washington D.C., 2..
- MCHUGH, Oloro V., Tammo S. STEENHUIS, BERIHUN ABEBE a Erick C.M. FERNANDES. 2007. Performance of in situ rainwater conservation tillage techniques on dry spell mitigation and erosion control in the drought-prone North Wello zone of the Ethiopian highlands. *Soil and Tillage Research*. **97**(1): 19-36. ISSN 0167-1987.
- MKANDAWIRE, Thandika P. a Charles C. SOLUDO. 2003. *African voices on structural adjustment: a companion to our continent, our future*. Dakar, Senegal: Council for the Development of Social Science Research in Africa. ISBN 978-088-9368-880.
- MONTEIRO, Rodrigo Otávio Câmara, Jokastah Wanzuu KALUNGU a Rubens Duarte COELHO. 2010. Irrigation technology in South Africa and Kenya. *Ciência Rural*. **40**(10): 2218-2225. ISSN 0103-8478.
- MOON, Wanki. 2011. Is agriculture compatible with free trade? *Ecological Economics*. **71**: 13-24. ISSN 0921-8009.
- NEPAD: Transforming Africa. 2013. *Agriculture in Africa: Transformation and outlook*. [online]. Addis Abeba, Etiopie: African Union. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: <http://www.nepad.org/resource/agriculture-africa-transformation-and-outlook>
- NGIGI, Stephen N., Hubert H.G. SAVENIJE, Josephine N. THOME, Johan ROCKSTRÖM a F.W.T. Penning DE VRIES. 2005 Agro-hydrological evaluation of on-farm rainwater storage systems for supplemental irrigation in Laikipia district, Kenya. *Agricultural Water Management*. **73**(1): 21-41. ISSN 0378-3774
- NJERU, Timothy N., Yukichi MANO, Keijiro OTSUKA, Johan ROCKSTRÖM a F.W.T. Penning DE VRIES. 2015. Role of Access to Credit in Rice Production in Sub-Saharan Africa: The Case of Mwea Irrigation Scheme in Kenya. *Agricultural Water Management*. **73**(1): 21-41. ISSN 0378-3774.
- NYBORG Michael, Eric SOLBERG, Rahul IZAURRALDE, Sergio MALHI a Milii. MOLINA-AYALA. 1995. Influence of long-term tillage, straw and N fertilizer on barley yield, plant-N uptake and soil-N balance: The Case of Mwea Irrigation Scheme in Kenya. *Soil and Tillage Research*. **36**(3): 165-174. ISSN 0167-1987.
- POLAK, Paul a Robert YODER. 2006. Creating wealth from groundwater for dollar-a-day farmers: Where the silent revolution and the four revolutions to end rural poverty meet. *Hydrogeology Journal*. **14**(3): 424-432. ISSN 1431-2174.

PRETTY, Jules, Camilla TOULMIN a Stella WILLIAMS. 2011. Sustainable intensification in African agriculture. *International Journal of Agricultural Sustainability*. **9**(1): 5-24. ISSN 1473-5903.

PORTER, Michael E. 2004. Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. *The Global Competitiveness Report 2003-2004*. Oxford: Oxford University Press. 29-56.

PRITCHARD, Bill. 2009. The long hangover from the second food regime: a world-historical interpretation of the collapse of the WTO Doha Round. *Agriculture and Human Values*. **26**(4): 297-307. ISSN 0889-048X.

RAKOTOARISOA, Manitra A., Massimo. IAFRATE a Marianna. PASCHALI. 2011. *Why has Africa become a net food importer?: explaining Africa agricultural and food trade deficits*. Rome: Trade and Markets Division, Food and Agriculture Organization of the United Nations. ISBN 978-92-5-107088-8.

SAHN, David E., Paul DOROSH a Stephen YOUNGER. 1996. Exchange rate, fiscal and agricultural policies in Africa: Does adjustment hurt the poor? *World Development*. **24**(4): 719-747. ISSN 0305750x.

SANCHEZ, Pedro, Cheryl PALM, Jeffrey SACHS, et al. 2007. The African Millennium Villages. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. **104**(43): 16775-16780. ISSN 0027-8424.

SOLÍS, Daniel. 2009. Beyond Food Production: The Role of Agriculture in Poverty Reduction. *Journal of Agricultural Economics*. **60**(3): 717-719. ISSN 0021857X.

SURANOVIC, Steven M. 2015. The Theory of Comparative Advantage - Overview. *International Trade Theory and Policy* [online]. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: <http://www.internationalecon.com/Trade/Tch40/T40-0.php>

TANGERMANN, Stefan. 1996. Implementation of the Uruguay Round Agreement on Agriculture: Issues And Prospects. *Journal of Agricultural Economics*. **47**(1-4): 315-337. ISSN 0021-857X.

The Economist. 2013. *The Indian problem* [online]. London, England: The economist [cit. 2017-12-15]. Dostupné z: <https://www.economist.com/news/leaders/21590478-opposition-global-trade-deal-risks-hurting-very-countries-india-claims-it-trying>

UN. 2015. *The Millennium Development Goals Report 2015*. New York: Organizace spojených národů. ISBN 978-92-1-101320-7.

UN. 2016. *Trade and Current Account Balances in Sub-Saharan Africa: Stylized Facts and Implications for Poverty* [online]. New York, USA: Organizace spojených národů. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webaladc2016d2_en.pdf.

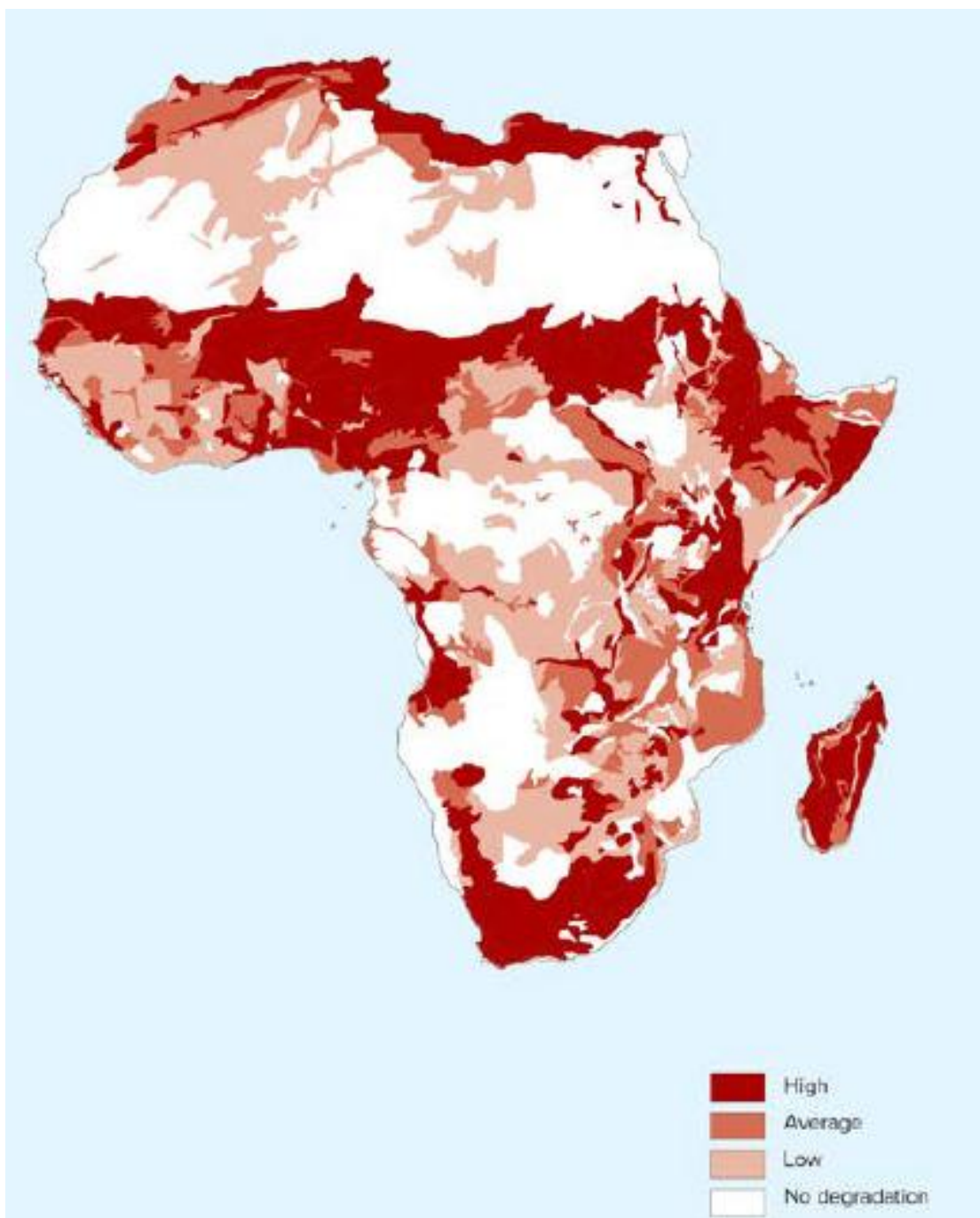
VILJOEN, Willemien. 2017. *The face of African agriculture trade*. Tralac [online]. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: <https://www.tralac.org/discussions/article/11629-the-face-of-african-agriculture-trade.html>.

- WB. 2007. *The Growth Report: Strategies for sustained growth and inclusive development*. **104**(43). Washington, DC, USA: Světová banka. ISSN 0027-8424.
- WB. 2012. *Africa Can Help Feed Africa: Removing Barriers to Regional Trade in Food Staples*. **104**(43). 2012. ISSN 0027-8424.
- WB. 2017. *World Bank Country and Lending Groups* [online]. Washington, D.C., USA: Světová banka. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>.
- WESTPHAL, Larry. 1983. The economic and social modernization of the republic of Korea *University of Chicago Press*. **32**(1): 198-209. ISSN 0013-0079.
- WILKINSON, Rorden, Erin HANNAH a James SCOTT. 2014. The WTO in Bali: what MC 9 means for the Doha Development Agenda and why it matters. *Third World Quarterly*. **35**(6): 1032-1050. ISSN 0143-6597.
- WILKINSON, Rorden, Erin HANNAH a James SCOTT. 2016. The WTO in Nairobi: The Demise of the Doha Development Agenda and the Future of the Multilateral Trading System. *Wiley Subscription Services*. **7**(2): 247-255. ISBN 1758-5899.12339.
- WTO. 2017. [online]. Ženeva, Švýcarsko: Světová obchodní organizace. [cit. 2017-11-23]. Dostupné z: <https://www.wto.org/>.
- ZOUGMORÉ, Robert, Zimil ZIDA a Francisco KAMBOU. 2003. Role of nutrient amendments in the success of half-moon soil and water conservation practice in semiarid Burkina Faso. *Soil and Tillage Research*. **71**(2): 143-149. ISSN 0167-1987.

11 Seznam příloh

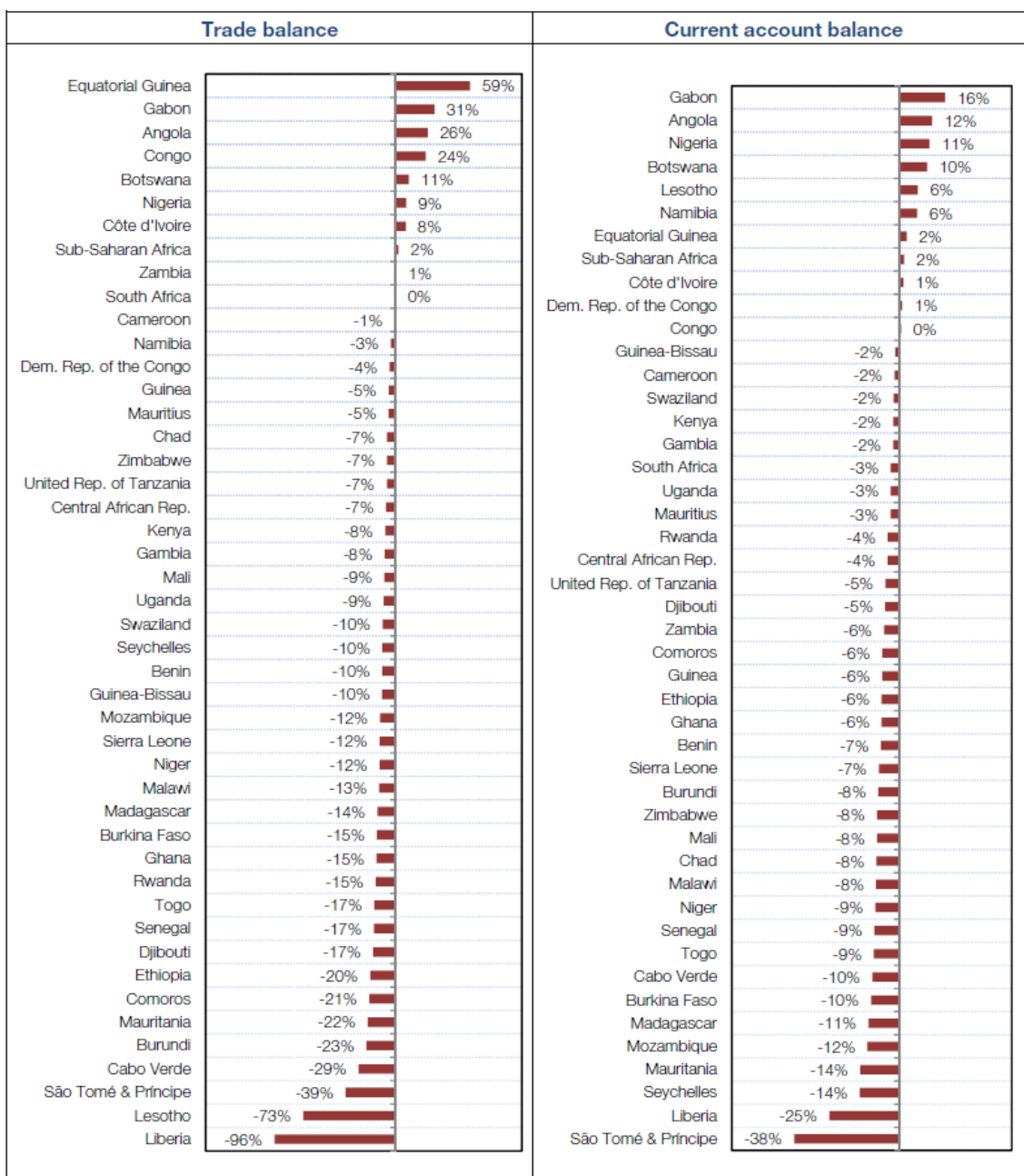
Příloha A: Mapa degradace půdy	84
Příloha B: Obchodní bilance a běžný účet platební bilance v zemích subsaharské Afriky vyjádřený pomocí podílu na HDP v letech 2000-2008.	85

Příloha A: Mapa degradace půdy

Zdroj: NEPAD, 2013

Příloha B: Obchodní bilance a běžný účet platební bilance v zemích subsaharské Afriky vyjádřený pomocí podílu na HDP v letech 2000-2008.

Zdroj: UN, 2016